

AZ

EGYETEMI
KÉRDÉSEK

MAGYARORSZÁGON

DR. PULSZKY ÁGOST.

BUDAPEST, 1889.

KIADJA AZ EGGENBEBGEE-FÉLE KÖNYVKEEESKEDÉS.
HOFFMANN és MOLNÁR.

I.

Általános tekintetek.

A nemzeti társadalom a mely mértékben önállósul, uralomra jut, s betölti az államot, abban emel egyszersmind igényt nemzeti nevelési rendszerre, s igyekszik e követelményét minden fokon tényleg megvalósítani; a nevelési rendszert saját alakjához idomítani. A népnevelés komoly értelemben, az összes gyermekek kötelező szellemi kiképzését, az egyetemes elemi iskoláztatást is felölelve, tulajdonképen kizárólag a nemzeti államok teljes szervezkedésének, öntudatos működésének gyümölcse; a középiskola rendszereit az egyház közegei kezdeményezték ugyan, de kifejlesztése, mint az általános műveltség feltételeit közvetítő intézeté, mint a közép és felső osztályok erkölcsi és értelmi előtanulmányának eszközlőjéé, a tudatosan célra törekvő nemzeti társadalomnak volt fentartva. A mi a legfelsőbb nevelési és oktatási intézeteket illeti, s ezek közt különösen az »artes et professiones liberales«, a magas műveltséget igénylő pályák és a tudományos foglalkozás készületeit biztosító egyetemeket, úgy megállapításukban már nagyobb rész jutott a nemzetit megelőző társadalmi alakulatoknak; a nemzeti elemek és szervezetek azonban saját megizmosodásukkal és függetlenné váltukkal párhuzamosan ez intézetek rendszerét szintén a maguk felfogásához szabták és átsajátították.

A középkorban a vallási társadalmat megtestesítő egyház volt valójában állami, s teljesítette ennél fogva az uralkodás magasabb szervezési és szellemi feladatait. Természetes tehát, hogy keretébe igyekezett vonzani a műveltség minden közegét, magához kívánta csatolni az akkor magasabb becsben álló összes szakpályák követőit. Részben történelmi fejlődés eredményezte helyzetének előnyeinel, részben tervszerű eljárásánál fogva e célú akként érte el, hogy egybegyűjtötte a tudományos foglalkozásnak valamennyi az ó-korból átszármazott töredékes hagyományát, s a vizsgálódás és oktatás széjjelfoszlott szálait a részben saját maga által alapított, részben oltalma, védnöksége s felügyelete alá vett egyetemeken összesítette. Az egyetemek így, a mennyiben hol eredetüket, hol rendszerezésüket és fejlesztésüket köszönhatték az egyháznak, a mennyiben továbbá működésükben s igazgatásukban sokrészt közvetlenül egyházi férfiak szerepeltek, az egyháznak, bár szorosan véve szervezetén kívül álló, közegei voltak, valamint kutatási és tanítási módszereiket is áthatótta a tekintélybe vetett hit egyházas szelleme. Csakhamar azonban más jelleget is öltöttek. Az egyház, általános uralmi tevékenységénél fogva, maga némileg túlterjeszkedett sajátos központi vallásos érdekein; ezzel kapcsolatban az egyetemek is felszabadultak a merőben vallási szempontok túlsúlya alól; a világi, polgári hatalom lassanként megszilárdult, a szellemi érdekeket is körébe kezdte vonni, időnként küzdelembe bocsátkozott az egyházzal; e küzdelemben az egyetemek is gyakran részére állottak, s mindinkább jelentőségre vergődtek s önállósultak bennök a világi elemek. Sőt a mint maguknak a vallási érzelmeknek s

tekinteteknek követelményei az egyház világi uralmi szervezetének és szereplésének ellene kezdtek irányulni, s még a theológiában is a logika egyenértékű méltatást követelt az írás és a hagyomány fenségével, az egyetemeken a világi tudás s gondolkozás hasonlóképen szabad tért igényelt, s az egyetemek független intézetekül középállást foglaltak el az uralomért versengő polgári és egyházi tényezők között. Intézményeikben s szellemükben visszatükröződtek az egyházi s a világi hatalmak kölcsönös viszonyai; ezek válságainak folyamatai az egyetemek szereplésében híven követhetők. A párisi, az olasz, a spanyol régi egyetemek fénykora ily természetű; az angol s a német egyetemek gyermekévei ily körülmények között teltek el. Az egyetemek szervezete, hivatásuk felfogása mindenütt világpolgáris volt; nem egyes népnek, az összes kereszténységnek szolgált mindegyik, mint a világuralmat követelő s képviselő egyház maga, s a mindenséget felölelni negélyző tana.

A renaissance háttérbe szorította egy időre az egyházi szellemet; párhuzamosan elhomályosult az egyetemek szereplése; az ó-kor másodvirágzású tudománya inkább falaikon kívül tenyészett. Csakis a reformációtól, illetőleg a nemzeti államoknak azzal egyidejű, s azzal részben okozatos összefüggésben álló tudatos szervezkedésének megindulásától fogva növekedett ismét e legfelsőbb tanintézetek súlya; a kör, a melyet betöltötték, azonban más-mássá alakult országonként; sorsuk, viszontagságaik, méltatásuk, szellemük, szervezetük s szerepük a mai napig különböző lett a különféle népek társadalmában.

Angliában, a hol a nemzeti eszme a társadalmat

teljesen áthatotta, a hol az államot feltétlenül szolgáltatába hajtotta s feladataihoz hajlította, a hol az egyház végleg áthasonult a nemzeti élethez, az egyetemek mindenha az uralkodó osztályok kiművelésének csaknem kizárólagos közegeivé lettek. A közélet alakzatai testesülnek meg intézményeikben; a közvélemény első sorban a nemzeti szellem tényezőit látta bennök; tudományos működésük nem annyira önmagában, saját kedvéért, mint inkább amaz egyéb feladataik teljesítése mérvében, mint azok közvetítője részesült elismerésben. Oxford s Cambridge megtartották testületi szervezetüket, teljes önkormányzatukat; sőt majd csaknem törvényhatóságokat képeztek, s még képviselő küldési jogot is nyertek az egyetemek; az állam viszont csakis annyiban avatkozott belügyeikbe, a mennyiben intézkedni kellett a régi alapítványok szószerinti értelmezéséből következő akadályok elhárításáról. Az egyetemi rendes tanfolyamok végzése máig a társadalmi előkelőségnek múlhatlan kelléke; a tanfolyamokkal csak részben összefüggő egyetemi vizsgákhoz való bocsáttatás pedig ugyanazon mértékben lett mindég kiterjesztve s bővülő köröknek hozzáférhetővé téve, a melyben a politikai hatalomban részesedés új osztályok számára lett megnyitva. Mind e mellett az egyetemek feladata s szerepe szigorúan társadalmi maradt folyton: a tudományos kiképzés, sőt előhaladás eszközlése vizsgálódási s oktatási rendszerük, a jellemek nevelése fegyelmi szervezetük s hagyományaik által; közvetlen kormányzati közegekké nem váltak; szakpályára képesítő hatálylyal vizsgáik igen csekély mérvben bírnak. A képesítő szakvizsgák általában Angliában függetlenül szervezvék minden tanintézettől, bár a vizsgálók túl-

nyomólag az egyetemi tanárok közül kerülnek ki. A magas szakiskolák, a melyek Angliában is, mint mindenütt, újabban alakultak, az egyetemek szerepét egyáltalán nem csökkentik; sőt jellemző, hogy tanfolyamaikat, a mennyire lehet, egyetemi tanárokkal látják el.

Franciaországban ellenben, mint a római katholicizmusnak tisztán megtartott minden államban, az egyetemekre irányadó maradt a múlt század végéig az egyház szelleme. Ennélfogva, valamint az önkormányzati testeknek általában lesülyesztése következtében, az egyetemek a polgári életre nézve folyvást alábbszállottak jelentőségben. Egyes intézeteik s karaik időnként nevezetessé váltak, elszigetelt kiváló férfiak tanítása s munkássága folytán néhány évre; állandó tudományos és társadalmi tekintélyt szerezni s hagyományt teremteni azonban képtelenek voltak, így készült elő a nagy átváltozás, a melyet a francia forradalom, illetőleg annak utódeként a napóleoni törvényhozás rendezése mért reájok, s a melyből mint csupán az államkormány központosító ereje által külsőleg összekapcsolt, kizárólag állami szakiskolák tömege merültek fel ismét, mint csaknem merőben szakképzés közegei. A francia nemzeti társadalmat magát a legutóbbi évekig teljesen felölelte a hivatalos kormányzat; bürocratikusan s e mellett demokratikus irányzata kifejezésre jut abban is, hogy a köztisztviselők érzülete s hagyománya nem is annyira a régibb egyetemi szervezethez tartozott karok, hanem inkább azon intézetek körül alakult, a melyek újabb hivatalos művelődési és szakigények kielégítésére vannak szánva.

A német egyetemi rendszer ismét egészen más körülmények s áramlatok eredménye. A politikailag

szétdarabolt nép, a melynek egyes államai semmiféle társadalmi elvet nem képviselhettek, állandó életérdeknek nem szolgálhattak, a római szent birodalom eszményi álmában vélte világtörténelmi hivatását képviselve, abban szemlélte az összes művelt emberiség javára irányuló szolgálatának jelképét; innen mint egyúttal nemzeti, az egyetemes tudományosságra törekvés főiskoláiban, a gyakorlati élettől, összetes kívánalmaitól való eltekintés tanrendszereikben. Majd, a múlt század közepétől fogva, a nemzeti egység mindinkább erősödő sejtelve, érzete, tudata, sokkal előbb, semhogy megfelelő állami s kormányzati alakulatok létesültek volna. E nemzeti érzület a tudomány közöségében s ápolóiban, az egyetemekben nyert kifejezést, a melyek köre s kihatása mindig bővebbre terjedt azon egyes kormányokénál, a melyek alá egyenként tartoztak. Ez állapot századon túl tartott, elég hosszú ideig, hogy az összes egyetemi intézményeket befolyásolja. Ebben rejlik számos sajátság magyarázata, amely a német egyetemi rendszert jellemzi, s a mely főleg e történelmi okon gyökeresedett meg, habár más tekintetekre lett gyakran alapítva, s általánosabb horderejű, mint a viszonyok, a melyek előidéztek; maga a kegyelet, amely ez intézményeket környezte, is nagyrészt e forrásból fakadt. A tanárok szabad meghívása, idegen fejedelmek alattvalói sorából is, a tanárok és a tanulók szabad költözködése egyetemről-egyetemre, az egyetemi fokozatok kölcsönös elismerése gyakorlati hatállyal, maga a tanszabadság, sőt a leczkepénzrendszer s a magántanárság is, bár első csiráik mind a középkori rendszerig nyomozhatók vissza, jelenkori alakjukat s terjedelmüket mind azon viszonyoknak köszönik, a melyeknek folyamánya volt,

hogy a porosz, szász, hesseni, hanoveri, mecklenburgi, bajor, württembergi, badeni egyetemek nem ilyeneknek, hanem egyetemesen németeknek kívánták magukat tekintetni; hiszen az összes német nemzeti társadalomnak állottak szolgálatában, mikor még egységes német állam nem létezett, sőt mikor falaikon kívül a német társadalom egységének is alig volt még más kifejezése. A német egyetemi élet varázsát az e körülményeknek megfelelő érzelmektől kölcsönözte, azokból fűződtek a szálak, a melyek a tanult osztályokat sokkal előbb csatolták egybe, mint ahogy a politikai összeforrásnak kilátása keletkezett. A német egyetemek tehát első sorban az általános tudományosságot s ennek útján a nemzeti szellemet ápolni hivatott intézetek voltak. E mellett azonban mint egyes fejedelmek által alapítottak s kormányok által fenntartottak, a szaknevelésnek is részben hivatva voltak eleget tenni; sőt ma, a német birodalomban, e feladatuk kényszerűleg előtérbe lép mindinkább, mivel állami functio gyanánt jelenkezik hovatovább számos tevékenység, a mely eddigelé egyedül magánkezdeményezés talaján mozgott. Ebből érthető, hogy azon fényes szolgálatok mellett, a melyet a német egyetemek a nemzet műveltségének tettek, azon kiváló szerep daczára, a melyet a nemzeti eszme és szellem történetében viseltek, mégis imitt-amott panasz hangzik fel már ma, hogy a birodalom gyakorlati igényeinek rendszerük nem felel meg mindenben, s eltérőleg Angol- s Franciaországtól, Németországban a régi keretekre nézve is felmerülnek imitt-amott megoldandó egyetemi kérdések, felhangzanak néha még szerves változások tervezetései is.

Nálunk az egyetemi intézményeknek 1848 előtt

vajmi gyenge gyökerei német sarjak beoltása után hajtottak erőteljesebben. Mindazonáltal, habár részben idegen termelésű alapokra fektetve, a nemzetével önállólag fejlődött újabban a magyar egyetemek élete is. A tanszabadság elve mellett, a melyet az 1848-iki törvény biztosított, az állami felelős minisztériumnak ugyancsak az 1848-iki törvény megállapította befolyása s tényleges beavatkozása viszonyainknak megfelelőleg helyesen nagyobb, mint a kormányoké gyakorlatilag a német egyetemeken. Innen a törekvések, az egyetemeket az állami gyakorlati feladatok teljesítésére szánt gépezetbe tüzetesebben beilleszteni, a nagyobb jelentőség, a mely nálunk a jog- és államtudományi karoknak a többiekkel szemben ahhoz képest jut, a melylyel a külföldön bírnak, a vizsgálati rendszernek módosításai, a pályaképesítésekkel való kapcsolatba hozatalának kísérletei. Számos különleges körülmény gyakorolt kivált az utolsó húsz év óta intézményeinkre oly befolyást, a mely a külföldi egyetemi élet tényezőitől eltér. Az általános közigazgatási rendszer még nem befejezett, nem kész; a pályaelőkészületek szilárd hagyományai még meg nem alakultak. A közvélemény általában csak kevésbé van tisztában azzal, a tudományos átlagos műveltség mily foka nélkülözhetetlen, s áll helyes arányban a szakképzettség kellékeihez a különböző magasabb foglalkozásúakra nézve társadalmi viszonyaink közt. Innen tetemes ingadozás ügy a hivatalos tantervekben, valamint az egyéni készületség színvonalára irányadó hangulatban, és a tanárok és tanulók által teljesítendő kötelességek mérveinek meghatározásában. A politikai és társadalmi központosulás, a mely a nem-

zeti életben a fővárosnak előbb nem ismert nagy súlyt szerzett, rendkívül megnövelte a budapesti egyetemet, melynek gyors fejlődését egyszersmind nehezen mellőzhető bajok is kísérték. Az egyetemi hallgatók számának tetemes és gyors szaporodása mellett alig ellenőrizhető erkölcsi, szellemi és gazdasági képességük, a melynek híján levők csak hátráltató elemet jelentenek, annál inkább, mert nálunk az egyetemi ifjúság általában egyenlőtlenebb tömegében, mint másutt. A fegyelem, illetőleg a szorgalom fentartása megnehezült; általános politikai izgatottság idején még az ifjúság hazafias, kivált ellenzéki szereplésének legendái a hatvanas évek elejéről is egyetemi hivatásával nem mindig összhangzó hatást gyakorolnak. A nagy de még is csak oly körű városban, hol a különböző állásúak folyton érintkeznek, s egymás apró körülményeiről is tudomást szereznek, külön egyetemi szellem, testületi érzület nem alakulhatott, s ennek következményei nem csak az ifjúság, hanem a tanárok magatartására is kihatnak. Az egyetemen kívül álló s nem csak hivatalos tényezőknek valóban nagyobb befolyás jut, mint bárhol másutt, nem csupán elvi kérdések megoldására, hanem a mindennapi élet, a vizsgák, az egyetemi közigazgatási ügyek mozzanataira. Az esetleges, hol indokolt hol jogosulatlan, személyes ellentétek, vetélkedések, nézeteltérések ily viszonyok közt nagyobb kihatásúak, mint a hol az egyetemi élet fővonásai régen megállapodtak, s igen kevés tekintetik már olyasminek, a mi még kérdésbe vonható. A forrongó lelkiület, »perfervidum ingenium«, a mely közoktatási ügyeink hosszú éveken át fő intézőjét jellemezte, s a mely többnek megindítására bírta szüntelen, mint a

mi az adott idő s körülmények közt megoldható volt, számos várakozást keltő kezdeményezésre vezetett, a melynek az eredmények, legalább rögtön, meg nem felelhettek s a mely így ott is a csalódás érzetét ébresztette, a hol türelem nélkül méltányos ítélet nem hozható. Általán az újkori közélet azon jellemző vonása, hogy egyenlő mértéket alkalmaz nagy és kis bajokra, elvi ballépésekre és egyéni visszasságokra, és a közvélemény összes, gyakran alapjaikban egymással ellentétes, nyilatkozatainak azonos számba vétele, a mi mind ama meggyőződésben gyökerezik, hogy az állami akarat egyszerű kijelentésével, valamely kormányzati meghagyással bárminő állapot czélszerűen átalakítható a pillanatnyi kívánalmakhoz képest, az oktatásügyet illetőleg is nyilvánultak, és szükséges reformok mellett oly változtatások sürgetésére vezetnek, a melyek csak is egyoldalú tekintetekből javasolhatók, s a melyek eredményei sem a nemzeti nevelés, sem a tudományosság érdekeinek meg nem felelnének.

Míthogy ezek szerint egyetemi rendszerünknek vannak kétségen kívül hiányos oldalai, de vannak oly mozzanatai is, a melyeket hiába cserélnénk fel másokkal, mert a kilátásba vett cél vagy nem bizonyulna helyesnek, vagy épen el sem érhető, részemről a kérdések tisztázásához szándékozáván járulni, egyenként számba kívánom venni a helyzet tényezőit, s külön kiterjeszkedni azon feladatokra, a melyek az ifjúság készülségét, a tanulmányokban való előhaladásának biztosítékait, kiképzésének eszközeit és irányát illetőleg felmerülnek, ezzel kapcsolatban szólni a tantervekről és vizsgarendszerről, valamint végül a tandíjakról és a leczkepezérendszeréről. Megjegyzéseimben szem előtt

töreksem ugyan tartani az egyetemi intézményeket összeségükben, de részletesebben különösen a jog és államtudományi kar viszonyaival foglalkozhatom csupán, mint a melyeket tüzetesebben hívatásszerűleg ismerek. Nálunk egyébiránt ezek irányadók; mert a jog és államtudományi tanulmányok épen azok, a melyeket itt nemcsak szakpályán való közvetlen értékesítés, hanem magasabb általános műveltség kedvéért szoktak folytatni, a melyek rendszerének megállapításánál tehát az egyetem összes feladatai egész teljességükben latolandók meg.

II. Az előképzés.

Majd minden egyetemen a hallgatók három csoportja különböztethető meg: azon kéréseké, a kik egyedül magas tudományos kiképzést keresnek a tanulmány valamely ágában, azok tömege, a kik szakpályára készülnek elő, és azok, a kik nem különös kitüntetést vagy gyakorlati célzt óhajtanak elérni, hanem társadalmi állásuknak megfelelő magasabb műveltséget akarnak szerezni. Ez utóbbiak száma főleg a vagyoni viszonyoktól függ; legnagyobb Angliában, a hol túlnyomólag ó-klasszikai philológiával, irodalommal és történettel foglalkoznak; csekélyebb, de aránylag még elég jelentékeny Németországban, a hol figyelmük leginkább a bölcsészetre és az államtudományokra irányul; legkisebb nálunk, a hol majdnem kizárólag a jog és államtudományi karban találhatók. Egyébiránt nálunk nemcsak az a körülmény apasztja számukat, hogy viszonylag csekély a független vagyonúak osztálya, s hogy ennek is alacsonyabbak a szellem igényei, mint a külföldön, hanem egyszersmind az is, hogy jog és államtudományi tanulmányt feltételező elméleti vizsgáktól is függővé van téve nem csupán az ügyvédi, bírói, közjegyzői pályára lépés, hanem a kormányzati magasabb tevékenységben való részvétel is.

Nálunk ennél fogva az egyetemi vizsgáktól való

elmaradás, vagy azok elkésett vagy csupán ismételt kísérletek után letétele, ha csakis ugyanazon arányokban fordul is elő, súlyosabb baj jele, mint a külföldön, s méltán nagyobb aggodalmat kelthet.

Tagadhatatlan azonban, hogy e jelenség létezik, sőt hogy a legtöbb panasz, a mely egyetemi intézményeink ellen felhangzik, abból fakad. Okai kétfélék lehetnek, olyanok, a melyek egyetemi rendszerünkben, a tanítás és tanulás mozzanataiban rejlenek, s olyanok, a melyek az egyetem körén kívül, az ifjúság egy részének előkészületlenségéből s éretlenségéből származnak. Ez utóbbiakkal szándékozom első sorban foglalkozni.

A kár, a mely az egyetemi tanfolyamokra a hallgatóknak azokra alkalmatlan voltából ered, ugyanis nagyobb, mint első pillanatra látszik. Nemcsak a tanulmányokra állítólag fordított évek elvesztését, a családok által hozott áldozatok elpocsékolását jelenti, nemcsak azokat éri, a kik idejüket elfecsérelték, hanem általában visszahat a tanulmányok rendszerére s az átlagos tudományos és erkölcsi színvonalat süllyeszti, Mert bármilyen eszményi tudományos célzt tartson szem előtt a tanár, bármi magasra törekedjék az ifjúság java, a tanítás menete kényszerűleg a lehető eredmények átlagához alkalmazkodik végre is, s minden, a mi ezt lejjebb szállítja, az oktatásra irányadó tényezők sorába számít. A vizsgákon a követelményeket nem lehet valamely előre megállapított változatlan mértékhez szabni; határukat mindig a tömeg felfogása jelöli meg; a várakozások befolyásolják az erőmegfeszítést és az igyekezeteket, a tetemes számú képtelenek balsikeréhez képest jónak tetszik a különben közepes vagy még az azon alól maradó előhaladás is;

megnyugvást sőt megalégedést kelt az oly tanulmány, a mely alig emelkedik felül a legkezdetlegesebb igényeken.

Pedig évről-évre ismétlődik a tapasztalat, hogy számos ifjában, a ki egyetemi tanulmányokat folytat, teljesen hiányzik a kellő előkészültség. Nemcsak az első és másodévi jogászokkal tartott colloquiumokon, de az alapvizsgákon sőt a szigorlatokon gyakran meggyőződhetni, hogy számosan egyáltalán nem tudnak latinul, mások, legalább is a jelentkezők negyedrésze, oly keveset, hogy egyszerű olvasmányt sem képesek érteni s lefordítani. Még feltűnőbb a történet terén való tájékozatlanság. A chronológiát illetőleg mindnaposak a legbámulatosabb tévedések; a feleletek nem ritkán oly tudatlanságot árulnak el, hogy lehetetlen felfogni, az illető hogyan végezhette a gymnasiumot. Az eseményeknek s a csak századra is megközelítő évszámoknak tudása hiányában gyakran a történeti folyamatok s műveltségtörténeti mozzanatok sejtelve sem található. S az anyagi ismeretek ez alacsony fokával párhuzamos természetesen a tudományos módszerekben való járatlanság, az irodalom iránti közöny. Egyébiránt a természettudományi szakokat illetőleg is alig jobbak a viszonyok. Van az orvosszakok, a természettan és a vegytan hallgatói közt példa arra, hogy valamely ifjú nem tudja a föld alakját, hogy könnyű számtani műveletet nem bír végezni, hogy egyszerű jelenség pusztá leírására sem képes.

Ezen állapotok arra utalnak, hogy az egyetemi tanfolyamra bocsáttatás feltételét képező érettségi vizsga tényleg nem kezeltetik eléggé komolyan, illetőleg, hogy nem teljesen megfelelő az arra előkészítő gymnasiumi tanfolyam. Melyek ennek okai?

Némelyek a felszínen fekszenek s kézzelfoghatók. Az érettségi vizsga nemcsak az egyetemi tanfolyam ajtaja; számos fontos gyakorlati képesítést nyújt, s mindenekfelett egyet, a mely az életpályára s jövőre nézve igen jelentékeny: az egy évi önkéntességet biztosítja. Jellemző, és hosszabb tapasztalat igazolja, hogy azok közül, a kik nem végeztek gymnasiumot s a kik külön vizsga alapján részesülnek az egyévi önkéntesség kedvezményében, nagyobb volt eddig a tisztí vizsgát szerencsésen kiállók száma, daczára annak, hogy társadalmi s egyéb tekintetben ezek a gymnasiumot végzettekkel szemben hátrányos helyzetűek. Ebből kiviláglik, hogy midőn az érettségi vizsga vagy a nyolczadik osztály-vizsga sikerétől oly rendkívüli gyakorlati következményjek függnek, mint az egy vagy a három évi katonai szolgálat, a jelen berendezések mellett a vizsgálók sokszor engednek a kísértésnek, a mely a vizsga őszinteségét kockáztatja. Nincs is ezen mit csodálkozni. A gymnasiumi intézetek és tanárok érdeke határozottan az, hogy minél többen állják ki tűrhető eredménnyel az érettségi vizsgát. A gymnasiumok összehasonlításának, sikerük megállapításának nem létezik ma más számbavehető kulcsa, mint az érettségi vizsgán keresztül bocsátottak száma. Az intézetek közt, de tanulóik közt is, nálunk a felfelé vetélkedés minden mértéke, s egyéb mint pusztán csak az elvont kötelességérzetben rejlő indoka hiányzik. Helyét természetesen elfoglalja a lefelé való versengés: látszólagos eredményeknek minél olcsóbban s könnyebben előteremtése. Minden vizsga, a melynél hiányzik a vetélkedés ösztönzése, még ellenkező hatású mozzanatok hiányában is alacsonyabb színvonalra apad

lassanként. S a kormány által kiküldött vizsgabiztosok ezt nem gátolhatják. Felekezeti, testületi befolyások nyomása alól nehezen szabadulhatnak, egy-egy gymnasiumi intézet tanári karának nehezitelésével, egy-egy vidék szülői nagy számának elégtelenségével ideig-óráig daczolhatnak ugyan, de állandóan a számos tápláló forrás növelte ár ellen nem úszhatnak. S ha meg is kísértenék, akkor is, – egészen eltekintve attól: vajon folyton kellő s nem könnyű, támogatásban részesülnének-e a felettes hatóságtól, – oly túlnyomólag szóbeli vizsga, a melyen a vizsgáló és az ellenőrző közegek ellentétes álláspontot foglalnának el, megszűnnék igazságos, komoly lenni, hű képet a vizsgálók készségéről nem nyújthatna. A míg az érettségi vizsgák csaknem kizárólag azon intézetek tanári karai előtt folynak, a melyen a tanulók éveket töltöttek, és a míg kiválólag szóbeliek, e bajokon alig segíthetni. Egyébiránt a vizsga csak mód a tanulás eredményét megállapítani, és a nem kellő előkészültségüket visszautasítani; fontos abbak magának a tanításnak és nevelésnek hiányai, hiszen ezekből származnak a rossz eredmények. Igazság szerint az intézetek ezekért is csak részben felelősek, részben pedig a szülők. A míg a közfelfogás a könnyөрületesség és elnézés szempontjaira helyezkedik, – a míg az alkalmatlanság végleges kijelentésétől mindig visszariad, – a míg nagyobb súlyt helyez a látszatra, hogy az illető fiú valamely osztályt végzett, mint annak lényegileg megállapítására, valóban mit tud, – a míg folyton elodázni törekszik a komoly ítéletet, míg végre azt csak maga a gyakorlati élet mondja ki, de kérlelhetlenül s föllebbezhetlenül, – a míg azon csalódásban ringatja magát,

hogy a létért való küzdelmet ki lehet játszani, ha későbbre halászijuk, a mikor pedig a pályán letört másra vajmi nehezen térhet át, – addig a teljes orvoslás be nem következhetik. A protectió keresés, a mely még a legmagasabb egyetemi vizsgákon is mindennapos, már a gymnasium alsó osztályaiban is dívik, a szülők inkább folyamodnak ajánlatokhoz, kapdosnak fűhöz-fához, semhogy a tanulás kellemetlenségére szorítanak a fiukat; nem csoda, hogy sokan igyekeznek inkább a görbe, de kényelmes ösvényen tovább sikamlani, mint a nehézségekkel nyíltan megküzdeni.

Innen a túlterheletés elleni panaszok. Hiszen a ki felsőbb osztályba jutott, a nélkül, hogy az alsóbbak tananyagát kellőleg elsajátította volna, természetes, hogy nehezen felelhet meg az új feladatoknak. Nemcsak a tudás, a tanulás képessége is arányos a szellemileg megemésztett anyaggal; az ismeretek élő ereje, a melyet a tanuló magában felhalmozott, határozza meg a továbbhaladás gyorsaságának lehetőségét.

Egyébiránt ha nem az életet, hanem merőben a tantervet tekintjük, a túlterhelés vádja némileg alaposnak tetszenék, ha nem tudnók, hogy épen a tanterveknél a látszólag több gyakran a valóban kevesebb. Például szolgálhat a tantervnek a történelemre vonatkozó pontja. Cél gyanánt itt az egyetemes történet összefüggő áttekintését, s a magyar történetnek művelődéstörténettel egybekapcsolt ismeretét találjuk kitűzve. A részletes utasítás e célnak megfelelő bőségű felsorolását tartalmazzák a történeti mozzanatoknak. De ha meggondoljuk, hogy a világtörténetre a római császárság megállapításától 1848-ig csak két osztályon át heti három-három óra van fenntartva, hogy Magyar-

ország történetét, s pedig tekintettel a társadalmi s állami viszonyok fejlődésére, egy osztályban kell heti három órában tanítani, szembeötlik, hogy a tartalom a címnek meg nem felelhet, s kész annak magyarázata, az egyetemre feljövők közül miért bírnak oly kevesen történeti ismerettel. Hasonló az eset a német nyelvénél, a hol az irodalmi tanulmányra és a tudományos stílus megértésére van súly fektetve, de a nyelv egyszerű kezelésének képességére köztudomásúlag nem fordítatik kellő gond. A latinnál s görögnél szintén feltűnők a tanterv magasröptű igényei a tényleges követelményekkel szemben.

E helytelenségek kétféle balfelfogásból származnak. Először a gymnasiumi s az egyetemi oktatási módszerek összetévesztéséből. Az egyetemen a tudomány mélyébe hatolás, a tanok minden irányú viszonylásának kifejtése szükséges. E mellett egy szak sem meríthető ki teljesen; az anyag elsajátítására inkább útmutatás adandó a hallgatónak, a ki az ismereteket azután magánigyekezettel kell hogy megszerezze, míg az előadásokban azok feltételeiről, horderejéről, a vizsgáldás módszereiről s az eredmények alkalmazásáról nyer felvilágosítást. A gymnasium feladata ellenben első sorban tényeket, egyes ismereteket közölni, majd azokat megértetni, s általában a tanulásra s gondolkozásra szoktatni, míg a tanuló esetleg fenmaradó idejét fordíthatja mellékes olvasmányra. Nem áttekintő rendszerek felfogását, hanem, hacsak korlátolt körben is, az anyag bírását kell a gymnasiumban kérlelhetlenül követelni, túlterjeszkedés, az emlékezet elhanyagolása itt bizonyára felületességre vezet. A tantárgyak száma nehezen korlátozható; de annál szigorúbban kell

megvonni a határokat, a melyeken belül azután biztos ismeretek közlendők.

A másik, a mi félreismertetni szokott, az, hogy kívánatos ugyan, hogy a gymnasiumi tanulmány végeztével az ifjú azt tudja, a mi a tantervben foglaltatik, sőt kívánatos, hogy egyebet is tudjon, de hogy lehetetlen, hogy mindent magában a gymnasiumi köteles órákban tanuljon s hogy mindebből egyaránt legyen képes vizsgát tenni, mert a következmény csak az lesz, hogy egyaránt gyengének mutatkozik mindenben. A magánolvasásra s tanulásra kell sokat, a mi nem múlhatatlan, már a gymnasiumban is bízni. Az erre ösztönzés, az önálló tanulás kedvének ébresztése egyike volna a gymnasium fő kötelességeinek, a melyet most csekély mértékben valósít. S ez ismét csak úgy érhető el, hogy okvetlenül szükséges ismeretek közlésére fektetessék a súly, s e mellett érzék költessék az iránt, hogy ezek segélyével a többit nehézség nélkül megszerezheti kiki magának.

Erről ismételve megemlékezni annál szükségesebb, mivel épen ez alap-követelményt gyakran mellőzi a gymnasiumi oktatási mód ma divatos felfogása. A jezsuita gymnasiumokban a legnagyobb gond az emlékező tehetség kiképzésére fordított. A szabályok könyv nélkül tanulását tekintették fődolognak. Ma nálunk az ellenhatás korát éljük. A megértésre fektetik a fő súlyt, s ez helyes; de e mellett gyakran feledik, hogy, ha igaz is, hogy csak azt tudjuk jól, a mit megértünk, viszont csak azt érthetjük alaposan, a mit tudunk. A belátáshoz a tárgy szem előtt tartása kell, nem pedig pusztán lehetőségének felfogása. Az elsajátítás emlékezetbe vésés nélkül soha sem lesz valódi.

Mindezeket összevetve, nincs mit csodálkozni azon, hogy a gyengébb és hanyagabb ifjak meglehetősen száma kellő előkészültség nélkül kerül ki a gymnasiumból s fel az egyénire, s hogy e mellett az alkalmas és szorgalmas, de kevésbé tehetséges tanulók elég tetemes százaléka a képességnek éppen csak azon legcsekélyebb fokával indul egyetemi pályájára, a melylyel még összefér a tovább haladás. S minthogy bárminő gyökeres reform mellett is csupán fokozatosan s hosszabb idő múlva következhetik be e tekintetben javulás, az egyetemre innen azon kötelesség származik, hogy tanrendjében oly bevezető előadásokról is gondoskodják, a melyek segélyével az említett hiányok némi részben kipótolhatók.

III.

Az egyetemi fegyelem.

A középiskolában a tanulás célja, módja s mérve szükségképen előre vannak meghatározva s részletesen szabályozva. Az egyetemen ellenben a hallgatóra van bízva egyéni céljához képest tanulmányának tartalmát, eszközeit megválogatni s felhasználni, s csak a tanfolyamok általános keretei állapítvák meg kényszerűleg és az előhaladás fő szakairól való tanuságtétel van a vizsgarendszer által kijelölve. Nem a közvetlen kényszer, hanem távolabbbfekvő következmények erkölcsi hatása kell, hogy itt a magaviseletet irányozza; hiszen csakis így készíthetni elő a szabad életre, a melyben sorsának ura mindenki, a mennyiben ez emberileg lehető.

Ebben rejlik a tanulási szabadság erkölcsi alapja, ebben a lényeges különbségé a gymnasiumi és az egyetemi fegyelem közt. S ha merőben szakoktatás volna a cél, ha az egyetem pusztán tanítási intézetként szerepelne, a melyben az állam csupán segédkezet nyújt azoknak, a kik magukat a nyújtott támaszszál könnyebben akarják kiképezni, az egyetem mellett a kizárólagos magántanulás útját is nyitva kellene tartani s egyetemi fegyelmi rendről, kivévén a menyiben az előadások zavartól megóvandók, említést sem tenni. A minden közintézet mellőzésével való

magántanulás ezenkívül akkor sem volna kifogásolható, ha az egyetemet képző és nevelőintézetnek tekintenők ugyan, de oly jellegűnek, a melyen végzett tanfolyamok s letett vizsgák a gyakorlati étellel, a szakpálya képesítéssel semmi közvetlen kapcsolatban nincsenek.

De nálunk nem így áll a dolog, s pedig helyesen nem. Az egyetem nem az összefüggés nélküli tudományos előadások pusztá találkozási helye, sem nem kerülhető el számos életpályára való előkészületnél. Nálunk valóban úgy számít, mint a nemzeti nevelés (legmagasabb intézete.

Az állam a szakpályákra bocsátásnál nem csak arról kíván meggyőződést szerezni, szakjából eleget tud-e az illető, hanem az által, hogy megköveteli tőle, hogy bizonyos számú évfolyamot töltött el tanintézetin, megnyugtatót merít arra nézve, hogy általán élete kellő részén át tudománnyal foglalkozott, egyetemes műveltséget szerezhett, azon szellemi légkörben mozgott, a melyben közfelfogás szerint oly érzületeket szívhatott magába, oly lelkületet táplálhatott, mint a milyeneket magasabb társadalmi s kormányzati feladatokkal megbízottaknál az állam kívánatosaknak, sőt nélkülözhetetleneknek tart. Hiszen elvárja az egyetemtől, hogy ne csak olyasmit tanítson, a minek piaczi értéke van a vizsgaasztalnál, hanem beoltsa a tanítványokba a foglalkozásuk iránti szeretetet, a hitet, hogy a valódi megnyugvás és boldogság csak a munkában lelhető fel. Innen a nemzeti művelődési, nem csak tudományos érdekeknél fogva azon jogosult követelmény, kivált a jogi és közigazgatási szakoknál, hogy ne csak általában egyetemet végeztek, hanem

különösen legalább tanidejök felét hazai egyetemen töltötték legyen a gyakorlati vizsgákra jelentkezők.

Mihelyt pedig így az egyetemi tanfolyamok végzése gyakorlati előfeltételként megkívántató, a fegyelem legkezdetlegesebb mozzanata az, hogy az ifjak ne csak be legyenek hallgatónak írva s ne csak díjat fizessenek, hanem hogy valóban hallgassák a tanfolyamokat. Szabadságában áll mindenkinek ezt bárminő magáneszközökkel kiegészíteni, de meg nem engedhető a tényleges mellőzése, habár összes esetben egyénileg feleslegesnek vagy aránytalan áldozattal járónak tetszik is. Ugyanezért a vallás és közoktatási miniszter folyó évi június 13-án kelt rendeletének azon része, a mely az egyetemi hallgatónak kellő időben az egyetem székhelyén való megjelenésére és tartózkodására vonatkozik, elvileg kifogásolhatatlan. Helyes annak hangoztatása, hogy a hallgatók tanidejüket az előadások látogatására s a tanulmányokban való előhaladásra kellő szorgalommal használják fel, hogy az egyetemhez való formai hozzátartozás nem biztosíthatja a törvény és szabályok megállapította előnyöket, sőt jogosult az a törekvés is, hogy az egyetemi tanulmányokban való folytonos hanyagság következményei már elébb is sújtsák az illetőt, mielőtt esetleg tanulmányának sikertelensége őt az elmúlt tanidő és a hozott pénzáldozatok kárbavesztéről végleg meggyőznék. Csak az e célból alkalmazandó eszközök kérdése lehet e tekintetben vitás.

E részben is a bajok megszüntetésének módjai megállapítása kedvéért az alakokat kell szemügyre venni, a melyekben mutatkoznak, s az indokokat, a melyekből keletkeznek.

Az egyetemre való csupán névleges beiratkozás és az előadások rendetlen látogatása vagy az azoktól távolmaradás fő forrása azon, a szülők és az ifjak közt egyaránt elterjedt, bal vélemény, melyet még egyes vizsgálatok esetleg sikeres letétele megerősít, hogy magántanulással vagy a kötelestől rövidebb hallgatás mellett is kellő eredmény érhető el, kivált a nem demonstratív szakoknál. E nézetnek eddig az a körülmény szintén tápot nyújtott, hogy az egy évi önkéntesi szolgálat összeférőnek tekintett az egyetemi tanfolyamra beiratkozással, hogy a katonai szolgálat gyakorlatilag mentségül értelmeztetett az előadásoktól való elmaradásra, s hogy a tanfolyamba beszámítatott az olyan óv, sőt vizsgára bocsátás feltételének tekintett az oly collegiumokra való beiratkozás is, a melynek folytán köztudomású volt, hogy az illető alig jelent meg egyszer is az egyetemen.

E balvélemény, illetőleg a magántanulás lehető sikerességébe való hit karöltve jár azon felfogással, hogy elég a tananyagból annyit tudni, a mennyi a vizsgán épen kérdés tárgya, s kapcsolatos annak félreismerésével, hogy az egyetemi tanulmánynak van más feladata s célja is, mint a vizsgálatokra való előkészítés.

Mint az előadásokra szakadozottan járásnak vagy azok mellőzésének további indokai ehhez csatlakoznak: a merő hanyagság és kényelemszeretet, – a költségmegtakarítási vágy, esetleg a szülők aggodalma, hogy az ifjak a fővárosi élet mellett a korhelykedés csábjainak nehezen állnak ellen, a mi miatt otthon tartják, vagy gyakrabban hazaszólítják őket, – a törekvés, pénzszerzési vagy egyéb szempontból mellékkeresettel is fog-

lalkozni, – végre a szegénység, a mely némelyeket az előadások látogatásával össze nem férő életmódra s munkásságra szorít.

A nyilvános szorgalom hiányának e tényezőit ve-
gyük egyenként fontolóra.

Azon nézet, hogy a rendes hallgatás kötelessége felesleges teher, hogy a magántanulás az egyetemi tanfolyamot teljesen vagy részben pótolhatja, gyökeresen csak úgy irtható ki, ha széles körben elterjed a nemzeti nevelési rendszer követelményeinek okvetlen szükségéről való meggyőződés, ha a törvényhozás és kormányzat erre vonatkozó intézkedései iránti bizalom mélyen befészkelte magát a társadalom széles rétegeibe, ha azon tudat megszilárdul, hogy a nevelésért hozott anyagi s erkölcsi áldozatok valóban gyümölcsözők, ha a tudományosság és szellemi műveltség nem csak közvetlen anyagi hasznuk szempontjából, de saját kedvükért részesülnek méltatásban. Egyes kényszerítő rendszabályok csak annyiban segíthetnek, hogy a helytelen felfogás külső következményeit imitt-amott ellensúlyozzák; rossz szokások alakulását gátolják, káros hagyományt megtörnek; ennyiben azonban értékesek. Következtesen alkalmazandók tehát, habár eredményeik nem mutatkoznak rögtön s teljeseznek. Óvakodni kell másrészt oly intézkedésektől, a melyek a közönséget megtevesztenék a tanügyi kormányzat céljai felől s épen a kór-állapotok orvoslására felhasználandó erkölcsi mozzanatok tekintetében idéznének fel ellenhatást.

Épen ezért fontos, hogy a fegyelmi szabályok méltányos szellemben alkottassanak meg, de azután lehető szorosan alkalmaztassanak, eltérőleg az eddigi gyakorlattól, a mely meglehetősen merev határozmányok igen

laza kezelésének nyújtotta számos példáját. Az örökös felmentéseknek, elengedéseknek, egyes eseteknél fenforgó melléktekintetek számbavételének, irgalmazásoknak s kegyelmezéseknek véget kell egyszer vetni, a legmagasabb hatóságnál, a minisztériumnál is; elejét kell venni azon számtalan folyamodványnak, a melyek benyújtásában s indokolásában annyi leleményességet s fáradhatlanságot tanúsít sok egyetemi polgár, a mennyi a tanulmányra fordítva bizonyára hálásabb eredményre vezetett volna. A meghozott szabályokhoz némi kéréletlenséggel kell ragaszkodni; minden kivétel az összeszetes esetben fenforgó bajon messze túlterjedő kárt okoz; minden egyes eltérés a rendszer iránti bizalmat ingatja meg, a melyet pedig első sorban kell ébreszteni s éleszteni. Igazságos, következetes szigor fentartása kellemetlen lehet kezdetben, kivált arra nézve, a kit szüntelen ostromolnak kérelmekkel; de viszonylag rövid idő múlva több panaszt hallgattat el, mint a mennyit kelt, és a visszaéléseket alapjaikban szünteti meg.

Az egyévi önkéntesi szolgálat idejét a törvény úgy sem engedi többé a tanfolyamba beszámíttatni. Ezzel az előadások mulasztásának egyik fő ürügye elenyészett, s megszűnt a rossz példa erkölcsi hatása, a hason helyzetekre való méltányossági hivatkoztatás tettségessége.

E körülménynél fogva is lehetővé vált és szükséges már az egyetemi vizsgálatok által szintén kikényszeríteni az előadások hallgatását, s pedig akként, hogy a kérdések oly részletekre terjedjenek, a melyek épen a letelt évben tartott előadások folyamán lettek tüzetesen megvilágítva, a minek keresztülvitelére nézve min-

tául szolgálhatnak az angol felsőbb vizsgálatok. Ezek ugyanis Írásbeliek; minden tárgyból nagyobb számú, de beható, a tanfolyam közben aprólékosan megmagyarázott kérdés van kitűzve; a vizsgálandók nem mindnyájára feltétlenül, hanem legalább megszabott kisebb számú, általuk a kitűzöttek közül önként kiválasztandó kérdésre tartoznak válaszolni, nem értekezésekben, hanem szabatos rövidséggel, így meg van ott a biztosíték, hogy jól csak az tehet vizsgát, a ki az előadásokat hallgatta, kivéven a rendkívüli ismeretbőség eseteit, a melyekben úgy sem forog fenn a további ellenőrzés szüksége.

A vizsgálatoknak az előadásokkal való ily gondos és folytonos kapcsolatban tartása a leghatályosabb eszköz az előadások elhanyagolása elleni küzdelemben. Segítene azon nem ritka esetekben, a melyekben a vizsgára való előkészülés címén történik a távolmaradás, mivel a hallgatók, a kik rendetlenül jártak, azt hiszik, hogy pár havi vagy heti magánszorgalommal az év nagyobb részének mulasztásait helyreüthetik. Ellenszerül szolgálna azon kényeztetésnek, a melynek folytán egyes szülők inkább vidékre fogadnak magántanítót, feledve, hogy fiaik, a kiket a városban nem mernek szabad szárnyra bocsátani, tanulmányaik végeztével úgysem maradhatnak mindig gyámság vagy felügyelet alatt.

A mi a kereset miatti elmaradozást illeti, ezt, ha meg nem is szüntetné ez eljárás, de legalább tetemesen csökkentené. E részben egyéb rendszabályok is okvetlenül foganatosítandók, mindenek előtt bárminemű hivatalos alkalmazásból kizárására az egyetemen beirt hallgatóknak. A szabály ma is fennáll; de aki a fővá-

rosi pénzügyi, törvényszéki, királyi táblai, sőt miniszteriumi hivatalok napidíjas személyzetén végigtekint, annak soraiban, sőt néha még a valamivel magasabb rangfokozatban álló alkalmazottak közt is számos beirt egyetemi hallgatót találhat, nem ritkán olyat is, a ki különben rossz anyagi helyzetben sincs. A míg ennek teljesen véget nem vetünk, igen bajos az oly szegény ifjúval szemben szigort alkalmazni, a ki keserves fáradsággal keresi meg mindennapi kenyerét, s ezért jár rendetlenül. A tandíjmentességet, igen helyesen, a legtöbb egyetemi kar nem szűk marokkal osztogatja; az ösztöndíjak száma sem csekély; de viszont, a legtöbb ösztöndíj alig emelkedik oly összegre, hogy ebből bármi takarékosan is meg lehetne élni; s egyetemi polgáraink egy része olyan szegény, hogy nem annyira a tandíj, mint inkább az élelem, a ruha és a lakás szükségéinek fedezéséről kell folyton gondoskodni. Egyébiránt van az anyagi szegénységnek is oly foka, a mely mellett egyetemi tanulmányok sikeres folytatása lehetetlen; a tehetségesebb ifjú különben aránylag rövid idő alatt nálunk még többnyire oly helyzetbe juthat, a melyben kötelelességeinek megfelelhethet.

A mi az egyszerűen hanyagokat illeti, a kik nem bírnak az egyetemi tanulmányok rendjéhez kellő erkölcsi érettséggel és részben már a gymnasiumból is elégtelen szellemi képzettséggel kerültek ki, tanulásra csak közvetlen kényszerrel szoríthatók. Ebben azonban nincsen nagy köszönet. A félév aláírásának, a tanfolyam beszámításának megtagadása ezeket méltán sújtja. Más eszközök alkalmazása kétes értékű. A névsor rendszeres felolvasása s a jelenlét szüntelen megállapítása sok időt rabolna; nagyobb számú hallgatósnál majdnem

lehetetlen, hogy pusztá alakszerűséggé ne fajuljon, a mely többet ront a fegyelmen, mintsem használ. Általában minden gépies eljárás a hallgatók becsületérzését, a rend legbiztosabb zálogát csökkenti, s még a jobb indulatúakat is arra ösztönzi, hogy negédességből is kijátsszák. Legnagyobb hatást gyakorol mindig a komoly foglalkozás, a tudományos munka, a tárgyba való elmélyedés példája a tanár részéről is; az alkalmatlan elemek önkéntes visszahúzódása az egyetemi élettől, s kirostálásuk a félévek végén el nem kerülhető; nem is sajnálatos.

Eddigelé, különösen a jogi és bölcsészeti karoknál, a rendszeres leczkelátogatásra nagyobb gond az egyetemi helyiségek, különösen a tantermek elégtelen és felette szűk volta miatt sem volt fordítható, sőt a tagadhatatlanul előfordult szabálytalanságoknak, mondhatni, ebben rejlett fő oka. Az újabban eszközölt építkezések, remélhetőleg, megszüntették e bajt, s legalább anyagilag keresztülvihetővé válik a felügyelet, míg eddig merőben lehetetlen volt.

A közoktatásügyi miniszter rendeletében a nagyszámú elkésett beiratkozások korlátozását, a nem személyesen történő beiratkozás föltétlen megakadályozását kívánja, és általában az egyetemi hallgatók pontosabb nyilvántartása érdekében sürget javaslatokat. Teljes joggal. Csakhogy e tekintetben nagyobbára nem a tanárok által foganosítható, hanem közizgazgatási intézkedések szükségesek. A beiratkozási idő ma is túlságosan hosszú, azért nem tartják meg. Összefüggésben áll e körülmény az alapvizsgák rendszerével; mihelyt ez megváltozik s a vizsgák írásbeliek, tetemes időt nyerhetni és szabatos rövid határidőket tűzhetni ki a be-

iratkozásra. Fő jelentőségű e mellett, hogy a minisztérium egyeseknek ne engedjen halasztást; a kétségtelesen elharapózott visszaéléssel szemben a kíméletlenség kötelesség. A beiratkozás személyesen eszközlésének és a hallgatók nyilvántartásának követelésében sincs semmi, a mi az egyetemi kellő szabadsággal ellenkéne. Czélszerű volna talán e részben megkívánni, hogy a hallgató rendes lakást igazoljon az egyetem székelyén, s minden lakás-változtatást az egyetemi hatóságnál bejelenteni tartozzék. Az egyetemi kezelő, valamint szolgáló-személyzet szaporítása, mellékesen legyen megjegyezve, eme, de más tekintetből is elkerülhetetlen.

A szorgalmi idő meghosszabbítása az évközi szünnapok kevesbítése által szintén a vizsgálati rendszer átalakításával függ össze. A félévek elején és végén legalább egy-egy jelenleg veszendőbe menő hét írásbeli vizsgálatok esetén az előadások számára meg volna menthető. Maguknak a szünnapoknak száma különben nem nagyobb, mint bármely külföldi egyetemen. A nyári szünidők valamivel hosszabbak, mint másutt, viszont a húsvéti szünidő tetemesen rövidebb; a karácsonyi az újév után közvetlenül következő héttel volna csökkenthető, s a második félév szorgalmi ideje január másodikán kezdődhetnék.

Nagyobb súlyt helyez azonban a miniszteri rendelet a kötelező colloquiumok behozatalára, s az ezzel kapcsolatosan életbe léptetendő segédtanári vagy cor-repetitori intézményre. Az eszme tetszetős, s megérdemli a gyakorlati kísérletet; de a bölcsészeti, jogi és államtudományi, nem demonstratív szakoknál a keresztülvitel számos nehézségbe fog ütközni, s van veszélyes oldala is. A colloquiumok kétségen kívül az előadások

hathatós kiegészítői. De jól, úgy alkalmazva, hogy a kikérdezett s rajta kívül a többi hallgatók is valódi hasznot merítsenek belőlök, sok időt vesznek igénybe. s a tanár maga által csak aránylag csekély számú jobb hallgatóval foganatosíthatók, inkább szeminaristikus gyakorlatok, mint vizsgák. Mihelyt a tanulás és előhaladás sikerének megállapítása szempontjából eszközlendők, más tekintet alá esnek, s félő, hogy a pusztán vizsgára való tanulás úgy is túlságosan elharapódzott szokását nem-e mozdítják még inkább elő az egyetemi tanulmányok színvonalának rovására. Hiszen az egyetemi hallgatónak nem az előadásban épen kifejtettek napról-napra betanulása képezi teendőjét. Az előadásban az anyagot bő keretben magyarázva, összehasonlítva, úgyszólván commentálva nyeri; a tankönyvben vagy jegyzetben, a mely a megfelelő előadást soha sem helyettesítheti, tömörebb alakban, átnézetesen találja a tárgyat ismertette; átgondolással, magánolvasmánnyal kell, a mit azokból merít, kipótolnia és elsajátítania, s tudománya csak akkor szilárd, ha a tantételekre vezető módszert is hatalmába ejtette. Tanulmányát tehát úgy kell intéznie, hogy mindig egy-egy szakaszát ölelje fel a tárgynak, a melyen belől az egyes ismeretek úgy is szorosabban függnek össze; a tulgyakori vizsgázás kényszere pedig ettől elvonja a figyelmet, s inkább szakadozott részletekre irányozza.

Ha pedig, a mi nagyszámú hallgatósnál elkerülhetlen, nem is a tanár, hanem segédtanár vagy cor-repetitor vezeti a kötelező colloquiumokat, megkívántható első sorban, hogy ez az előadásokon is mindég jelen lett legyen, s hogy az alkalmazott rendszer tudományos szellemébe magát teljesen beleélje. Erre önálló

magas tudományos képzettség, de egyszersmind simulékony hajlam szükséges; különben több zavart fog a hallgatók felfogásában okozni, mint tisztázni. Ezenkívül, ha vastag visszaéléseknek nem akarunk tág kaput nyitni, egyáltalán meg nem engedhető, hogy a colloquiumra köteles hallgatók közül bármelyiktől magánleczkéért díjazásban részesüljön; a magánoktatás keretének tehát számára tilosnak kell lenni, csak úgy, mint a tanárra nézve, a mi ismét jó, életkörülményeihez viszonyítva elegendő fizetést feltételez. A tanárral való sikeres összeműködés pedig csupán úgy várható, ha legalább nem a tanár javaslata ellenére neveztetik ki. Némileg ez is aggodalmas, egy irány vagy tan megkövülésére, megörökítésére vezethet, a mi az eddigi szabad magántanári intézmény mellett könnyebben volt elkerülhető.

E nehézségek különben óvatossággal, jóakarattal s költséggel bizonyára leküzdhetők, s ez esetben a correpetitori intézmény üdvös eredményekre vezethet. Azonban csak úgy, ha az egyetemi hallgatók is készségesen hozzájárulnak az által, hogy a köteles óraszám felül a colloquiumok meghallgatásának is időt szentelnek, s különösen, ha a colloquiumokon való részvétet nem tekintik mentségnek az előadásokra való járás alól, a mire a hanyagabbak könnyen lesznek hajlandók, s a mi épen a nyilvános tanulás alap gondolatával ellentétes.

IV.

Az egyetemi tanulmányi rend.

Az egyetemi tanulmányi rend megállapítása szükségképen azon jelleg szerint eszközölnöd, a melyet az egyetemnek tulajdonítunk. Ha kizárólagosan a szakoktatást vesszük czélba, ha nem igyekezünk másra, mint orvosoknak, tanároknak, ügyvédeknek, bíráknak és hivatalnokoknak kiképzésére, tulajdonképen nem is szükséges a nagy egyetemi szervezet; elegendő szakiskolákat felállítani s legfölebb a felsőbb tanulmányok előmozdításának lehetősége szempontjából szervezhető egy, aránylag csekély számú tanári karral ellátható, tisztán elméleti hatáskörre szorított egyetem, a melynek gyakorlati feladata legfölebb az volna, hogy a szakintézetek számára tanárokat neveljen. Egy ilyen szakiskolánk az egyetem körében ma is van: a hittani kar, a melyen tanítási és tanulási szabadság ugyanezért nincs is. a melynek hallgatói a legszigorúbb bennlakással összekötött fegyelemnek vetvék alá, más karok előadásait alig hallhatják, legtöbbjük maga tanpénzt nem fizet, míg a tanárok már egyházi állásuknál fogva is

előre megállapított tanhoz és módszerhez, és jutalmazásukat is túlnyomólag nem tanári pályájukon, hanem az azt követő egyházi javadalmazásban találják, melyre a kormány az egyházférfiak közül azokat, kik

az egyház érdekében szolgáltak a tudománynak, a bőven rendelkezésre álló magasabb egyházi javadalmakkal ellátva elő szokott léptetni. Ez a rendszer meghonosítható a többi karokra nézve is, de ez esetben számolni kell következményeivel: sem a tanárok részéről önálló tudományos működést, sem a hallgatóktól egyebet, mint kizárólag szorosán vett hivatásukra való, úgyszólván hivatalos, száraz előkészülést nem várhatni. Ha ellenben azt kívánjuk, hogy orvosaink, gymnasiumi tanáraink, ügyvédek és hivatalnokaink ne pusztán mesterségnek tekintsék életpályájukat, hanem egyszerűs mind hivatásnak, ha – a mi erre múlhatatlan – célba vesszük, hogy jövő életfolyamuk alatt rideg kenyéresetükön kívül egyéb tudományos érdek iránt is gonddal viseltessenek, ha, egyszóval, azon reményt tápláljuk, hogy ezen magasabb pályákat követők egyszerűs mind művelt emberek lehetnek, akkor nem szabad arra gondolnunk, hogy az 1848-i törvény határozatát a tanítási és tanulási szabadság tekintetében megváltoztassuk, nem szabad állítólagos biztosabb és aprólékosabb idomítás kedvéért az általános kiképzés és nevelés alkalmát elzárni, s az egyetemi reformmal oly irányban megindulni, a melyben haladva, az általános, magasabb szellemi kiképzés reményét is megsemmisítjük. Részemről legalább nem hiszem, hogy miután az ország gyakorlatilag harmincz évnél tovább az egyetemi rendszert meg tudta óvni, sőt ki is fejleszteni, át kívánjon térni a merő szakiskolákéra, és ridegen ki mondja, hogy tanári és tanulói kara nem képes a tan szabadság követelményeinek eleget tenni.

Ha pedig bizalommal viseltetünk az iránt, hogy nagy vonásokban az elvi alapok, a melyeken Német-

országon oly fényes eredményű intézetek emelkedtek, nálunk is egészséges alkotásoknak szolgálhatnak, hogy lényegileg megóvhatók és fentarthatók, akkor nem kell az eddigi intézményeken egyebütt változtatni, mint a hol az újítás és javítás szüksége a fenforgó bajok miatt kikerülhetetlenné vált; akkor azon meggyőződésből kell kiindulni, hogy az ifjúság érett és alkalmas része fel is tudja használni a műveltség megszerzésének ajánlott módjait, s nem kell akadályokat gördíteni az elé, hogy hajlamainak megfelelően keresse az egyetemen kiképeztetését a pályára okvetlenül szükséges tudományok körén kívül is. A gazdag hagyományok erkölcsi hatásának azon módjaival, a melyekkel az angol egyetemek dicsekedhetnek, nem rendelkezünk; a tudományos fényűzés azon pazarságával, melylyel ott a magasabb műveltség minden igényének megfelelnek, nem vonzhatjuk a viszonylag szegény és idejével is gazdálkodni kénytelen hallgatóságot sokoldalú szellemi munkásságra; de a tudomány szomját és szeretetét azért igyekeznünk kell bennök felkelteni, s őket lehetőleg bő szellemi látkörhöz szoktatni. Ezen feladat megoldásánál pedig az erkölcsi mozzanatokra is nagy súlyt kell helyezni. A különböző karbeliek egyetemi összetartozásának érzetét épen azért nem szabad kicsinyleni; még ha valami bőven nem élnek is vele, a más karoknál való hallgatás és tüzetes tanulmányozás lehetősége is érdeklődést kelt a tudományoknak a szaktól idegen ágai iránt szintén, s ez visszahat magának a szaktanulmánynak is menetére. A ki valaha kiváló tanár hatása alatt állott, tudni fogja, hogy bármily csekély mérvű személyes érintkezés lehetősége, hogy az élő szó által előidézett nagyobb fogé-

konyság mennyivel különb indulatot, világosabb eszmekört gerjeszt az olyannál, a minő pusztá olvasmányból fakad. Nem a közlött ismeretek mennyisége, nem kifejtésük szabatosága főleg az, a mely a nyilvános egyetemi előadásnak a magántanulás fölött előnyt biztosít; a szellemi körülmények különbözők a két esetben: csak nagy elhatározással s komoly fáradsággal küzdhetők le az utóbbiban, buzdítok és lépésről-lépésre támogatást ígérők az előbbiben. Ezenfelül, bármily egyes visszaélésre, néha a fegyelemmel ellenkező áramlatra adjon is alkalmat az egyetemi tanulók nagy karához való tartozás által felkeltett testületi ösztön, soha sem szabad feledni, hogy ez szolgáltatja a becsületérzés fejlődésének a legjobb talajt, s hogy maga azon tudat, hogy az ország ifjúságának színe-java azon kör, amelyhez minden egyes hallgató tartozik, a legalkalmasabb biztosíték, hogy a kötelesség teljesítésének készsége tagjainak kebelében felébred és ébren is tartatik.

Pedig éppen hazai körülményeink közt még magán az egyetemen is a becsületérzés ápolása és az erkölcsi műveltség előmozdítása igen fontos tekintetet érdemel. Ma is nyilvánvaló, hogy egy és más, igaz, alárendelt mozzanatra nézve hátrább állunk e tekintetben, mint a külföld szabad országai. Nem csak a kötelesség szigorú teljesítésében szélső erőmegfeszítésre való hajlam hiányzik ifjúságunk egy részénél, hanem különféle alkalmaknál tapasztalhatni a fogalmak némi lazaságát még a tisztesség dolgában is ott, a hol hátrányok elkerülésére lehet némi fogások mellett kilátás. Másoktól másolt vagy mások által készített tudori értekezések nem tartoznak a ritkaságok közé. A vizsgákon sűgás felajánlása és elfogadása elég gyakori

jelenség; hamis ürügyek hanyagság elpalástolására, a helyzetnek meg nem felelő szegénységi bizonyítványok sűrűn előfordulnak; mind alkalmasint azért, mert a tanulmányok önálló becse iránti érzék hiányos. Ha azon mértéket alkalmaznék, a melyet a külföldön tényleg érvényesítenek, nem egy fegyelmi vizsgálat és kemény büntetés kikerülhetlenné válnék. Ezen erkölcsi bajok pedig múlhatlanul növekednének azon mértékben, a melyben a tanszabadság megszoríttatnók. Az idomítás zaklatásait kijátszani nem helytelennek és szégyennek, hanem dicsekvés tárgyának tekintenék. Lehetőleg egyszerű kevés és világos szabályt hajthatlanul kell fentartani, de kerülni a bonyodalmat, az alakszerűségek szaporítását, mindazt, a mi a felelősség érzetét csökkenthetné.

S ha az életet tekintjük, nem mondhatjuk, hogy a jelenleg fennálló rendszer egészben és nagyban rossz eredményekkel járt volna, s a tényezőket latolva, nem hihetjük, hogy más úton nagyobb sikert lehetett volna elérni. Eltekintve az ifjúság azon részétől, a mely egyáltalán az egyetemen kívül fekvő okok miatt nem felel meg feladatának, tagadhatatlan, hogy ma a tanfolyamokat végzetek magasabb fokon állanak előkészület dolgában, mint egy nemzedék előtt. S ha ezt hajlandó lenne valaki nem a jobb tanítási módoknak s eszközöknek, hanem a nemzet általános előhaladásának tulajdonítani, úgy csak emlékeztetni kell arra, hogy a nemzet ez általános előhaladásának mozzanatai közt helyt foglalnak azok is, a melyek a tudomány érdekében történtek, úgy, ahogy történtek. Az 1848 előtti állapotokhoz és felfogáshoz visszatérni, s azt várni, hogy azok másnemű gyümölcsöket fognak teremni, mint a minőket

termettek 1848 előtt, valóban hiú ábránd. A szabad életre is nevelni kell az ifjakat, és pedig a szabadság fokozatos kiterjesztése által tanulási idejük folyamán. A férfiak, a kik az angol és német egyetemekről kerülnek, ki, a tanszabadság élvezete után is tudnak fegyelmet tartani; a francia politikai fegyelmetlenséget ellenben soha sem volt képes megszüntetni a költött nevelési s oktatási rendszer.

A tudomány művelését s a gyakorlati élet távolabbi, nem csak közvetlen, igényeit kell a tanulmányi rendnek összefoglalva s kiegészítve tekintetbe venni. E szempontból, a hittani karról most nem szólva, a bölcsészeti és orvosi karoknál viszonylag könnyű a feladat, mert csak taposott ösvényen kell haladni. A tanárképzés és az orvosok nevelése ép úgy, mint az életpályák, a melyekre előkészítenek, világpolgárius természetűek, s nincsen ok a külföldi kipróbált példáktól eltérni, a hol egészen különleges körülmények ezt nem követelik. Talán valamivel gyakoribb vizsgák, s a tanításnak valamivel elemibb színvonalról való megkezdése kívánatosak lehetnek itt is, a gymnasium hiányainak pótlása s a szorgalomnak erősebb ösztönzése és folytonosabb ellenőrzése céljából. A jog- és államtudományi kar feladata azonban annyira át van hatva minden mozzanatában sajátlagos nemzeti tekintetek által, hogy itt a külföldi egyetemek tanfolyamainak egyszerű másolásáról szó nem lehet. A képesítések, a melyekre e tanfolyam vezet, nagyrészt állami hatalom érvényesítésére jogosító foglalkozások feltételei. Múlhatatlan, hogy a kik kezére Magyarország bírói és bíróság előtti, valamint magasabb közigazgatási teendőit bizza, azon szellemben tanulják azokat

eszközölni, a melyet minden részben, de különösen közfeladatai megoldásánál okvetlenül megkövetel az állam érdeke. Innen a szükség, a jog- és államtudományi kar tanrendjét különleges viszonyaink szempontjából megvizsgálni s megállapítani, s a tiszta tudományos oktatás és szakpálya szűk kívánalmainak körén túl hatoló, további igényekkel is számolni.

Az első kérdés, a mely a jog- és államtudományi karra nézve felmerül az, hogy egy vagy több tanfolyam rendeztessék-e be kebelében. Többször felmerült az eszme, hogy legalább is kettéosztás volna kívánatos : külön tisztán jogász tanfolyam azok számára, a kik bírának, ügyvédeknek és közjegyzőknek készülnek, s ezzel párhuzamosan államtudományi tanfolyam a hivatalnoki pályára törekvők számára. Merőben tudományps szempontból, egyes tudományágban való tüzetesebb kiképzés kedvéért ez kétségen kívül czelszerűnek mutatkoznék, s könnyebbséget okozna a külön szakpályákra igyekvők részére is; ez előnyöket azonban drága áron kellene megvásárolni. A pályaválasztás' jóval korábbi időre szoríttatnék vissza, mint jelenleg, a mi mindig kár, mivel azon útról, a melyen valaki megindult, más még közel fekvőre is áttérni mindig nehézséggel járna. De ezenfelül szem előtt tartandó még az is, hogy a közszabadságra nézve épen oly veszélyes azon bírói és ügyvédi kar, a melynek csak magánjogi képzettsége van, mint az oly- hivatalnoki osztály, a mely szabatos jogi fogalmakkal egyáltalán nem bír. Vonatkozhatnak a jog egyes ágai oly terekre, a melyekre a tisztviselő működését pályáján igen ritkán vagy soha sem terjeszti ki. Lehetnek az államtudománynak szakai, a melyek körében való tájé-

kozottságra az ügyvéd vagy bíró talán soha sem szorul; de feltétlenül ezt egy esetben sem lehet bizton állítan; és ha a tanfolyamba belefér a társadalmi tudomány mind a két csoportja, már azért is belefoglalandó, mivel a szélesebb latkor, a melyet nyer, többet ér neki, mint azon tüzetesebb és részletesebb különleges szakképzés, a melyet ez idő alatt egyébként nyújtani lehetne, és a melyet, ha az egyetemi tanfolyamot kellőleg kihasználta és ismereteinek alapját jól megvetette, a későbbi gyakorlat közben önmaga könnyen kiegészíthet. A ma köteles tantárgyak közül alig van egy, a melyet akármelyik pályára készülő teljesen mellőzhetne. S mihelyt a tantárgyak hallgatásában és kiválasztásában a köteles órákon túl hallgatandó, bő választékban kínálkozó tantárgyak megállapításánál azon helytelen mellétekintetek, a melyek ma néha még fenforognak, elesnek – a mely célból bizonyos újítás különösen a vizsgák körében, okvetlen – a jelenlegi rendszer keretében is elegendő tere és ideje marad az .. illetőnek az egyénileg fontosabb vagy kedvencz tanulmányokba való tüzetesebb belemélyedés számára. Azon az aprólékosságig terjedő elsajátítása a tételes jogi isméknek, a mely a gyakorlati életre múlhatatlan, gyümölcsözően úgy sem eszközölhető, mielőtt az élet összetes eseteit közvetlenül nem szemléli a készülő ifjú. Ez szükségképen a gyakorlat idejére, mint azt kísérő tanulás tartandó fenn, s minden seminariumok daczára az egyetemen csupán úgy foglalhatna helyet, ha az egyetemi tanulmányok megszakításával, a második év eltelte után egy bizonyos idő nem elméleti tanulmányoknak, hanem gyakorlatnak volna szentelendő; ez azonban más okokból alkalmatlan, időveszteséggel járna,

költségbe kerülne; veszélyeztetné a tanulás folytonosságából származó nagyobb kedvet, a könnyebb jártaságot az ismeretek szerzésében; az elméleti és gyakorlati kiképzést az egyetemen egyesíteni alig lehet, s ennél fogva ezen ügy is elérhetetlen célt mellőzni kell, s meg kell elégedni az egyetemen általános és telhetőleg alapos elméleti kiképzéssel.

Az egységes jog- és államtudományi tanfolyam tehát fővonásaiban fentartandó volna a tanszabadságra alapított rendszer mellett, a melynek keretében a lehető legcsekélyebbre szabandó köteles órákon felül, a melyek egyenként kitűzött tantárgyak hallgatására fordítandók, többi idejét egyéni igényei szerint szentelhetné kiki önmaga által önként kitűzendő irány művelésének. Az e célból rendelkezésre álló idő eddig elméletileg négy, tényleg, mivel a katonai szolgálat esztendeje alatt az egyetemi előadásokra járni az ifjak kötelesek nem voltak, három esztendőből állott, ezentúl $3\frac{1}{2}$ évre van kiszabva; mert azt, hogy a ki katonai szolgálatban nincsen, ezért még egy félévet tartozzék hallgatni, indokolt és hosszabb időre megálló rendelkezésnek nem tekinthetni. Eddig a négy év alatt a szorosán vett jogi- és államtudományi tanszakon felül két történeti és egy bölcsészeti főelőadás volt kötelező a gymnasiumi tanulmányok elégtelenségének kipótlása szempontjából; ezentúl e cél teljesebb elérésére, kívánatos volna a bölcsészeti karban hallgatandó emez előadásokat legalább egy latin gyakorlási folyamattal s még egy philosophiai tárgyú előadással megtoldani úgy, hogy egy félévet majdnem teljesen a bölcsészeti tanulmányok vennének igénybe, s a jog- és államtudományiakra három esztendő maradna, épen úgy, mint Német-

országban, a hol némely egyetemen azonban e három óv előtt még' egy, a bölcsészeti karon eltöltött év kívántatik meg, bár igaz, hogy Németországban néhol az államtudományi szakok egy része is nem a jogtudományi, hanem a bölcsészeti karba tartozik. Ezen három, teljesen a jog-és államtudományoknak szentelendő évben azonban a hetenként hallgatóandó óraszám az eddigi hetenkénti óraszámhoz képest valamivel felébb emelendő volna, úgy, hogy végösszegében a mai összes óraszámot megütné. Az egyes tantárgyak köteles óraszámának minimuma a jelenlegi maradhatna; czélszerű volna azonban a közjogi kiképzést még kötelezőleg hallgatóandó hazai alkotmánytörténettel kibővíteni. A tantárgyak beosztása a három év keretében nem okoz szerfeletti nehézséget; természetesen az alapvizsgák némi módosításával járna. Továbbá kívánatos volna a jelenleg fennálló szabályzatot a tekintetben is szigorítani, hogy azok, a kik az alapvizsga kellő időben le nem tétele miatt egy további félév hallgatására köteleztetnek, ezen félév alatt azon tantárgyakat hallgassák ismételve, a melyekből való kellő előkészültség hiánya okozta félévük beszámításának megtagadását. Igaz, hogy e javaslatok alapján a tanszabadság azon eszményi foktól, a mely mellett teljesen a hallgatóra van bízva, mit és minő mértékben hallgasson az egyetemen, az eddiginél is továbbmenő távozás történnék; a tanítás tisztán tudományos célja kétségen kívül a teljes tanszabadság mellett óvható meg a legjobban; de ez oly érettséget és komolyságot tételez fel a hallgatóság túlnyomó részénél, a milyenre még a legelőbbre haladott németországi állapotok mellett sem lehet feltétlenül számítani. A ma felhangzó panaszokkal s az ifjúság tömegének mai felfogásával szem-

ben időszerűtlen volna az alapvizsgálatokat, a köteles órák legcsekélyebb mérvét s a köteles tantárgyak kijelölését teljesen elejteni; mihelyt pedig ezzel tisztában vagyunk, a fennálló intézkedéseknek következményeit is le kell vonni, hogy az intézmények csakugyan a szándéknak megfelelőleg működjenek. Innen a szükség, hogy a vizsgán visszautasítottak épen azon tantárgyakat hallgassák ismételve, a melyekből gyengéknek mutatkoztak, hogy a félév pótlása ne csak büntetésnek tűnjék fel, hanem valóban oly eszközzel szolgáljon, amelynek alkalmazásával a mulasztottak helyrehozhatók.

V.

Az egyetemi vizsgarendszer.

Az egyetemi vizsgák háromféle jellegűek. A tudori fokozat előfeltételeit képező szigorlatok szükségképpen, ha nem is eredményes tudományos működést, de a tudományban való biztos jártasság kimutatását igénylik. Természetszerűen kellene, hogy kizárólag egyetemi jellegűek legyenek. Az államvizsgák a gyakorlati pályákra szükséges elméleti kiképzésről hivatják tanúskodni; csupán annyiban állanak összefüggésben az egyetemmel, a mennyiben az egyetemi tanulmányoknak rendszerint befejezésével teendők le, és a mennyiben elméleti vizsga legczélszerűbben tanár által kezelhető s ezen vizsgálati bizottságokban tanároknak is részt kell venni. Az alapvizsgák merőben a fegyelem eszközei, arra szánva, hogy a szorgalmat fokozzák, legalább is a vizsga céljából tanulásra ösztönözve azokat, a kik különben kötelességüket elhanyagolnák, s egyszersmind mértéket nyújtanak az előadás sikerére s arra nézve, hogy a további tanulmányoknál minő fokozatról kell kiindulni. Ezen különböztetés azonban a háromféle vizsga közt jó részben mindenütt, nálunk nagyobb részben, csak elméleti. Gyakorlatilag a szigorlatok mindenütt az elméleti államvizsgákat helyettesíthetik; hiszen a ki magasabb igénynek megfelelően képes, természetesen az alsóbbrendűt is kielégítheti.

Az orvosi szakban régen s majdnem minden országban elfogadott hagyománynál fogva a szigorlatok egyszersmind gyakorlatra is képesítenek; a természettudományi szakokra ugyanis egyéb, mint elméleti tudományos mérték nem alkalmazható, s az orvostanárok mindeütt oly mértékben tartották fenn a gyakorlattal való folytonos összeköttetést, hogy az elméleti vizsgáknak ily gyakorlati célra fordítása nem igen talál ellenkezésre sehol.

Nálunk a jogtudományi szigorlatok egyszersmind az ügyvédségnek kötelező előfeltételei, a mi könnyen megfogható, mert az erre nézve alkotott törvény célja az ügyvédi pálya megnehezítése, illetve az arra túlságos számmal jelentkezők közül a gyengébbek visszariasztása volt, s ez intézkedés egyúttal dicséretes tanúságot tesz azon színvonalaról, melyre az ügyvédi kar elméleti kiképzését emelni törekedtek. Mindazonáltal innen hátrányok származtak; nevezetesen a szigorlatok tudományos értéke és komolysága szenvedett tömegességük alatt. Ennélfogva tagadhatatlanul kívánatos a szigorlatokat a jogi és államtudományi karban ismét tisztán egyetemi jelleggel felruházni, egyúttal szigorítani, s legfőlebb azt kijelenteni, hogy gyakorlati pályára lépés előfeltételül az elnyert tudóság egyenlő hatálylyal bír az újonnan szervezendő, szintén szigorítandó, és egy-egyről kettő-kettőre szaporítandó államvizsgák letételével.

Így egyszersmind az államvizsgálatok is komolyabb jellegűekké válnának; hiszen ma, midőn csak alsóbbfokú képesítést nyújtanak és túlnyomólag a gyengébb készülségű ifjak jelentkeznek csupán azokra, míg a tehetségesebbek és szorgalmasabbak mind szigorla-

tot iparkodnak tenni, az államvizsgálatok aligha ütik meg azon mértéket, a mely mellett céljuknak megfelelőhénének. Az államvizsgák szétosztása, illetve mind-egyiknek egy helyett két vizsga alkalmával való letétele múlhatatlan, mivel tárgyaik tömege túlhaladja azon mennyiséget, a melyre egy vizsgára kellő alaposággal egyszerre előkészülhetni, s a melyből a vizsgálandó teljes kifárasztása nélkül kérdéseket intézni lehetséges.

Egyébiránt megjegyzendő, hogy a szigorlatok kötelező volta, bár tudományos szempontból egyáltalán nem volt örvendetes, közvetlen feladatán kívül másnak is szolgált: annak, hogy az igen egyenlőtlen vidéki jogakadémiák hallgatóinál a tanulmányok színvonalat egy bizonyos fokon alul sülyedni ne engedje, illetőleg ennek ellenőrzését lehetővé tegye. E tekintetben némi gyűlöletes szerep hárult az egyetemi vizsgáló-bizottságokra; a szükséglet azonban ezen teendők ellátására múlhatatlanul fennáll, s a jövőben, ha csupán az államvizsgák tétetnek kötelezővé, ezen ellenőrzésről csakis úgy lehet gondoskodni, ha az összes jogtudományi, valamint államtudományi vizsgák Budapesten központosítatnak. Az államvizsgálati bizottságok tagjaiul természetesen nem csak tanárokat, hanem egyenlő vagy nagyobb számmal gyakorlatilag működő, habár elméleti képzettségüket fentartott szakférfiakat is szükséges alkalmazni; a vizsgálás terhének nagyobb része azonban szükségképen a tanárookra fog jövőre is nehezülni, mivel általános tapasztalat, hogy vizsgán való sikeres működés általában leginkább tárható attól, aki magafolytonosan oktatással foglalkozik, s mivel a jelenleg úgynevezett kültagok többnyire vagy egyoldalúan hajlandók va-

lamely szak különleges részére való tekintettel túlagodalmasan ítélni, vagy, a mi gyakoribb eset, szerfelett enyhék azokkal szemben, a kik épen az elméleti tanulmányoknak szentelték idejüket, s a kiktől közvetlenül ezek befejezése után több várható, mint mikor figyelmük egy részével a gyakorlati élet feladatainak is tartoznak. A szigorlati és államvizsgálati rendszer ily párhuzamos átalakítása megszüntetné egyszersmind a legtöbb panasz jogosultságát, a mely ma a vizsgák ellen fel szokott hozatni, úgyszintén megszüntetné a vizsgarendszernek a leczkepénz-rendszerrel való kapcsolatát, a melyből ma annyi vádat kovácsolnak a tanári kar ellen. A nem kötelező szigorlatok természetesen nehezebb vizsgát képeznének ama dívónál; de minthogy azoktól gyakorlati előny vagy hátrány nem függne, s azokra előreláthatólag csakis tehetségesebbek jelentkeznének, semmi ok sem forogna fenn, mely a tanárokat különféle színvonal alkalmazására készíthetné. Az erre nézve ma néha hallott kifogások majdnem kivétel nélkül alaptalanok. Hiszen nagyobb számú bizottság keblében egyes tanár véleménye, ha egy esetben a többiektől eltérő mértéket akarna is alkalmazni – a mi ugyan igen ritkán, fordulhat elő – nem döntő és átlag hatálylyal alig bír. A főbaj ma sem a kivételes szigor, hanem inkább az általános könnyed és enyhe megítélés. Az államvizsgákon már ma is ellenőrzés alatt áll a tanárok ítélete a kültagok részéről; s mint gyakorlati hatályú vizsgáknál, ezeknél mindenestre óhajtandó, hogy jövőre az ügyvédi kamarák, bíróságok és minisztériumok részéről e vizsgáknál előkelő állású és tekintélylyel bíró biztosok is legyenek mindig jelen s vegyenek azokon részt. A vizsgálatok ezentúl, mint eddig is,

nyilvánosan tartandók meg; az eddigi gyanúsításokra jellemző, hogy azokat soha sem fejezték ki olyanok, kik e nyilvános vizsgákat végig hallgatták volna, hanem azok mindig névtelenül vagy oly részről jelentkeznek, a melyre nézve azon egy körülmény mindenestre bizonyítható, hogy az illetők maguk a panasz tárgyát képező eljárásnál személyesen ott nem voltak. Egyáltalán különös, hogy oly tetemes érdeket gerjesztő kérdésnél, mint a minő a vizsgálatoké, oly kevesen igyekeznek a létező állapotokról maguk meggyőződni, s oly számosan merítenek csupán hallomásból tudomást, midőn pedig az egyéni tapasztalat e téren rendkívül könnyű.

Gyakran felhangzik a dívó vizsgarendszerrel szemben az a kifogás is, hogy mivel nem ritkán más tanár vizsgál, mint akit az ifjú hallgatott, a vizsgálatra minden tárgyból több és többnyire meg nem szokott rendszerű vagy a tanár által meg nem magyarázott tartalmú könyvből kell készülni. A szigorlatoknál ez egyáltalán nem hátrány. A ki tudori fokozatra áhítozik, annak szükségképen kell annyi önállósággal bírni tudományos felfogásában, hogy a tárgyra vonatkozó különböző elméleteket megismerni és elsajátítani képes legyen. Hiszen a szigorlatokon, ha csakugyan merőben egyetemi jellegűekké válnak, tudomány s nem tanulmány bizonyítása kívántatik meg. Még az államvizsgáknál is, – bár itt természetesen a mérték megfelelően alacsonyabb lesz – a vizsga céljához képest a kérdéseknek függetleneknek kell lenni a tartott előadásoktól, s azt ölelni fel, a mi az elméletből gyakorlatban okvetlenül alkalmazásra kerül; itt sem lehet tehát az egyes tanárok előadásainak sajátosságait vagy egyes tankönyveket tekintetbe venni. Más szempontok

döntenek az alapvizsgálatoknál, a melyek szorosan vett iskolai vizsgák, s a melyeken a tanítványoktól nem lehet többet követelni, mint a mennyit a tanárok előadásai mellett elsajátíthattak. Másrészt éppen ezen vizsgák azok, a melyeken a fennebb említett egyéb állítólagos visszaélések a legkönnyebben fordulhatnak elő, s a melyeknél az ifjúság körén túl való érdeklődést vagy ellenőrzést nem várhatni.

További hátránya a jelenlegi alapvizsga-rendszernek az, hogy az e vizsgákon szóval tehető kérdések köre szükségképen korlátolt s a hosszú vizsgaidő vége felé a figyelmes hallgató a tehető kérdések és azokra adható válaszok nagyobb részével már megismerkedhetett, és így oly kétségtelen előnnyel bír, a melynek felhasználása a vizsgák komolyságát és sikerességét aligha mozdítja elő. Végre, minthogy a vizsgálandók nagy számmal vannak, tetemes időt vesznek igénybe s vonnak el az előadásoktól e vizsgák.

E tekintetknél fogva éppen az alapvizsgálatok módja az, a melyen lehetőleg változtatni kellene; s e részben megérdemelné a kísérletet azon eljárás, a melyet Angliában minden vizsgánál követnek, és a mely ott minden tekintetben igen czélszerűnek bizonyul. A vizsgák írásbelileg volnának megtartandók, még pedig a következő eljárással: az összes, a vizsgatárgyakat előadó tanárok képeznék a vizsga-bizottságokat, a melyek a tagjaik által nagyobb számmal előterjesztett írásbeli kérdésekből minden tárgyra nézve húsz-huszonötöt akként állítanának össze, hogy legalább hat vagy hét kérdés legyen minden előadó tanárai közül felvéve. A kérdések úgy volnának szövegezendők, hogy lehetőleg csupán azoktól volna rendszerint kielégítő felelet

várható, a kik az előadásokra szorgalmasan jártak, s azonfelül úgy, hogy azokra ne értekezésekkel, hanem egészen szabatosan, 8-10 sorban leheszen felelni. Az így összeállított kérdések sorozata hivatalos titoktartás mellett kinyomandó volna. A vizsgahatáridő eléréseével a vizsgálandó ifjak az előadási és vizsgatermekben a vizsgabizottság tagjait nem képező tanárok felügyelete mellett helyezendők el, s mindeniknek kiosztandók a kérdéseket tartalmazó ív és írószerek írásbeli válaszok feljegyzésére. Az ifjak bármely tárgyból nem az összes, hanem saját választásuk szerint szakonként csupán hat-hét kérdésre tartoznának a feleletet megkísérteni, s így biztosítva volna, hogy mindenki azon tanár kérdéseit szemelhetné ki magának, a kinek előadásait hallgatta. Egyszermind abból, hogy a nehezebb és könnyebb kérdések közül melyeket választják, már is következtetni lehet némileg az illetők értelmiségére és dicsvágyára. A választ tartalmazó íveket nem volna szabad névvel ellátni, hanem amint a felügyelő tanárnak átadatnak, ez azokat valamely, a vizsgát tevővel nem közlendő számmal jelölné meg, melyet a lajstromban is az illető ifjú neve mellé jegyezne. E lajstrom azután hivatalosan elzárandó s bárkivel való közlés nélkül megőrzendő volna addig, míg a vizsgáló tanárok – a kiknek e célból az egyetemen kellene megjelenniük – az Írásbeli válaszokat át nem nézték, s azokra nézve az azokat megjelelő számok szerint meg nem állapították, hogy melyik alkalmas a kitüntetéssel vagy egyszerű képesítéssel való elfogadtatásra, melyik szolgáltat okot pótvizsgára, melyik utasítandó vissza. Ekként minden, a tárgyat előadó tanárnak és magántanárnak alkalma

jutna az összes válaszokat átnézni és megbírálni. Ez eljárás mellett természetesen minden kísérlet a vizsga meghamisítására, a kérdések előre megtudására, válaszok becsempészésére, sűgásra vagy másolásra a legszigorűbb fegyelmi büntetéssel volna sújtandó.

Hogy ez lehetséges, mutatja épen az angol vizsgálatok példája, a melyek megannyian egyszersmind pályázatok, a melyeknél ily módon érdemsorozat megállapítása is folyton történik, a nélkül, hogy valaha igazságtalanság miatti panasz hangzanék fel. Ilynemű vádak ellenében különben ezen írásbeli rendszer mellett könnyű az ellenőrzés. Az írásbeli munka maga ott fekszik; másrészt azon körülmény, hogy minden a vizsgabizottságban levő tag minden munkálatot átnézhet, az összejátszásnak vagy részrehajlásnak még gyanúját is kizárják. Kétségtelen, hogy nálunk némileg szokatlan az ily gondos körültekintést igénylő eljárás, valamint bizonyos az is, hogy legalább eleinte szigorúbbnak látszanék, mint a jelenlegi módozat; előnyei azonban oly tetemesek, hogy érdemes volna azok kedvéért komolyabb akadályokkal is megküzdeni, mert a már érintetteken kívül még azon nagy haszonnal is járna e módszer, hogy tetemes időt kímélne meg; az év folyamán a jog- és államtudományi karban legalább három hét maradna a jelenlegi időn túl rendelkezésre az előadások számára, melyet most egyedül a hosszadalmas szóbeli vizsgálás emészt fel. Talán kicsinyesnek látszhatik ily eljárási kérdésekre súlyt helyezni, de ez nem közönyös, mikor arról van szó, hogy valamely intézmény fegyelmet lazító hatását olyannal cserélje fel, a mely az egyetemi tanulmányok szellemének és céljainak kedvező felfogást ébreszt és éleszt.

VI.

Az egyetemi leczkepzérendszer.

Az oktatás sehol sem merőben ingyenes; az állam a legfőbb képzés költségeit mindenütt részben a tanulókra is áthárítja. Legnagyobb mértékben ez ott történik, a hol az egyetem túlnyomólag a felsőbb osztályok nevelési intézete, mint Angliában; itt egyébiránt az egyetemek törzsvagyona sem állami járulékokból, hanem túlnyomólag magánalapítványokból keletkezett. A mely mértékben az állam közvetlenül a maga céljaira, tehát szakképzésre is felhasználja az egyetemet, abban viseli költségeit is mind nagyobbodó arányban saját maga. A német egyetemi rendszer mellett az egyetem ezen célja mellékes; az állam fölhasználja az egyetemet, de az egyetem nem kiválólólag az állam közege, s ennél fogva ott a hallgatók által fizetett díjak aránylag nem magasak. Falunk, annak daczára, hogy az egyetem feladata különösen a szakképzés, mégis viszonylag a legcsekélyebbek az ifjúság által fizetett díjak, a mi egyébiránt összefüggésben áll azzal, hogy akkor hozattak be, mikor a gazdasági állapotok még általában tetemesen alsóbbrendűek voltak, s hogy egy nemzedék óta nem változtak. Nálunk tehát, hol különben is az igazoltan szegényeknek és jó előmenetelűeknek könnyen és bőven osztják a tandíjmentességet, kétségtelen, hogy a hallgatóság által fizetett díjak –

ez esetben természetesen a jelenlegitől elűtő rendeltetéssel – tetemesen emelhetők volnának; a mostam időpont azonban aligha kedvez ily intézkedésnek; a terheket nem czélszerű egyszerre szaporítani; tagadhatatlan, hogy az egyévi önkéntesi szolgálatban eltöltött év be nem számítása az egyetemi tanfolyam idejébe a felsőbb képzés tetemes drágításával jár, s már ennél fogva rögtön, még ezen rendszabály hatásának bevárása előtt, azt másneművel tetézni, érzékenyen sújtaná a középosztály egy részét, a mely némi kíméletre tarthat számot, míg az előbbi állapotról való átmenet nehézségei még friss emlékezetében állanak.

A hallgatóság által fizetett díjak hova fordítása szintén különböző a különböző országokban. Néhol maga az állam vagy az illető egyetem szedi be, s a tanárok fizetése azoktól egészen függetlenül van megállapítva; Németországban s minálunk ellenben a leczkepenzrendszer dívik, a mely mellett a tanári fizetésnek viszonylag csekély részét szolgáltatja az állam maga, nagy részét pedig a hallgatóság. E rendszer fejlődése igen egyszerű okokra vezethető vissza. A német egyetemek nemcsak azon kis országoknak szolgáltak, a melyek azokat megalapították és fentartották, hanem az egész német társadalomnak, s jelentőségük nagyban a tanárok vonzerejében lelte eredetét. Természetes volt tehát, hogy minden egyes kis állam csupán saját erejéhez képest fizette tanárait s díjazásuk többi részét attól tette függővé, hogy hány hallgatót képesek maguk köré gyűjteni. Ugyanezen indok idézte elő a német egyetemi tanfolyamok nyújtotta fokozatok kölcsönös elismertetését s egyszersmind a tanszabadság rendszerét, amely mellett nemcsak egy egyetemen

belül, de az egyes egyetemek között is lehetővé vált a tanárok versenye; valamint hason alapon fejlődött az is, hogy egyes kiváló tanárok sokkal magasabb alapfizetéssel alkalmaztattak és alkalmaztatnak, mint mások. Mind e jelenségek közös forrásból származtak, s egymás mellett fennállván, egymással kapcsolatba jutottak, s kölcsönös befolyást gyakoroltak egymásra. De téves azon felfogás, mintha épen a tanszabadság lett volna e többi intézmény alapja. A leczkepezrendszer karöltve alakult a tanszabadsággal, de okozatos összefüggésben azzal egyáltalán nincsen.

A leczkepezrendszernek, annak, hogy a tanári jövedelem nagy része kapcsolatba helyeztessék az előadott órák és a hallgatók számával, következményei gyakran képezték vita tárgyát. Teljes tanszabadság mellett, kivált ha az egyetemi vizsgálatok tisztán elméletiek, s nem bírnak gyakorlati képesítő jelleggel, továbbá, ha a tantárgyuk természeténél fogva kevés hallgatóságu tanárok ellátásáról különben kellő mértékben történik gondoskodás, e rendszer eredményeiben csakis kedvezőnek mondható; valóban versenyt idéz elő, szorgalomra késztet, a tanárokat oktatással való tüzetes foglalkozásra buzdítja, előmozdítja azon törekvést, hogy ne csak a tudomány színvonalán maradjanak, hanem lehetőleg jól iparkodjanak eszméiket a hallgatósággal közölni. A leczkepezrendszer mellett fejlődhetett egyedül a német magántanári intézmény, a legsikeresebb mindazok közül, a melyek az egyetemi tanári kar kiképzésére és kiegészítésére vonatkoznak; mert a magántanárt, a ki semmi állami fizetésben nem részesül, túlnyomólag a tudomány iránti előszeretet, az oktatás alkalmá és esetleg a jövőben tanári állás elnye-

résének reménye serkenti ugyantevékenységre; de mégis kevés ember szentelhetné idejének nagy részét ily munkának, ha a leczkepénz alakjában némi közvetlen anyagi kárpótlást nem nyerne.

Nálunk a leczkepénz-rendszer csupán korlátolt tanszabadság mellett áll fenn; hiszen egyrészt képesítők az egyetemi vizsgák, másrészt a köteles tárgyak s az azokból hallgatandó órák minimuma szabályrendeletileg vannak megállapítva. Hiányzik továbbá az egyetemek versengése, mert a vidéki intézetek a budapesti egyetemmel a tanításon kívül fekvő okok folytán párhuzamba nem állíthatók. Ennek következtében a rendszer eredményei is részben eltérők azoktól, a melyeket Németországban szül; csupán a magántanári intézményre nézve, a mely nálunk elég örvedetesesen fejlődött, azonosak. Némi részben a tanárok közti versenyt is előidézi, a tartott előadások óraszámát talán valamivel magasabbra emeli, mint ahogy a nélkül alakult volna. Ezenfelül e rendszer folytán a tanárok nagy részének jövedelme fokozatosan emelkedett, azon mértékben, a melyben mindinkább Budapesten összpontosult az ifjúság és a melyben a magasabb tanulmányokra tódult. A tanári állás így kétségkívül lassanként magasabb díjazást nyert és a gazdasági ellátással mindig kapcsolatos társadalmi tekintélynek is nagyobb fokára emelkedett, mint a minőben részesült volna, ha a fizetések merőben hivatalos megállapítástól függnék, és ha tanárok a bürokratikus szolgálatban alkalmazott hivatalnokok rangfokozatába illesztettek volna.

De az ifjúságra nézve is előnyös volt a leczkepénzrendszer, mivel a tanári kar a tandíjmentesség megadásában szabadon járhatott el, s így okvetlenül

méltányosabb és bővebb mértékben alkalmazta, mint a minőben ezt tehetne volna, ha első sorban az állam érdekeit kellett volna figyelembe venni.

Másrészt a németekétől eltérő állapotaink mellett a leczkepezérendszer gyakran támadásoknak van Magyarországon kitéve. Komoly számba ezek közül nem jöhetnek azok, a melyek egyáltalán minden tanári állás és eljárás mint olyan ellen intézvék, és a melyeknek példáival valamint találkozzunk néha itthon, úgy találkozzunk egy-egy szintén elkeseredett és pályátévesztett német tudós, mint Dühning részéről is. Továbbá egészen felesleges a rendszer azon roszalásával foglalkozni, a mely onnan ered, hogy akadnak, a kik egyes tanári jövedelmeket ma túlságosaknak tartanak. A ki a külföldi viszonyokat csak némileg ismeri, tudja, hogy a legmagasabb jövedelem, a mely a budapesti egyetemen egyes tanárnál hivatásszerű munkájából évek folyamán előfordult, körülbelül 10,000 frt, igen csekély összeg azokhoz képest, a melyek kitűnőbb tanároknál nem csak a német birodalomban, hanem Bécsben is rendszerintiek, s csak csodálkozhatnak azon, hogy némely agyban az áldemokratikus irigykedés milyen szépen fér meg más szellemi munkájának álarisztokratikus lenezésével. De meggondolt és igazságos részről is gyakran felhozzák, hogy a leczkepezérendszer a mai egyéb szabályzatokkal kapcsolatban nehézségeket és visszaéléseket szül; nehézségeket a tekintetben, hogy az ifjúság által fizetendő díjak az egyetemen nem egyenlősíthetők s általában alig rendezhetők állítólag igazságosabb és czélszerűbb alapon; nehézségeket továbbá, mivel van számos érdemes tanár, különösen a bölcsészeti kar philosophiai, matematikai, törté-

neti és nyelvészeti szakaiban, a kinek mindig csupán kevés lehet a hallgatója, a ki tehát nem részesül kellő díjazásban; visszaéléseket annyiban, hogy lelkiismeretlen tanár eljárása az ifjakat a vizsgákra való tekintettel a szükséges óraszámom túl való hallgatásra vagy két azonos tárgyú előadás hallgatására kényszeríthetné; visszaéléseket továbbá, a mennyiben a vizsgáknál könnyen egyenlőtlen mértéket alkalmaz a tanár saját és másnak hallgatóira; visszaéléseket végre, mivel a leczkepénzrendszer némelyek szerint azon eredménynyel jár, hogy a hallgató a tanpénz lefizetésével az egyetem iránti tartozásainak teljesen megfelelni vélt, a tanár viszont az előadás megtartásán kívül nem érzi magát az ifjúság iránt egyébire kötelezettnek.

E kifogásokra mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy minden más díjazási rendszer mellett magasabb erkölcsi várakozás fűződik a tanári kar magaviseletéhez, mint épen a leczkepénzrendszer mellett. Hiszen ha már a kötelességkikényszerítés és a teljesítés ellenőrzése álláspontjára helyezkedünk, meg kell vallani, hogy sokkal nehezebb a ridegen megállapított fizetések rendszere mellett a tanár működésének színvonalát és mennyiségét mesterségesen bizonyos fokon fentartani, mint épen a leczkepénzrendszer segítségével; mert az tagadhatatlan, hogy a gazdasági javadalom növekvésének kilátása a szellemi munka bensőbb kifejtésére is ösztönöz; mihelyt annak, hogy többet tanít, sem elismerésben, sem jutalomban hasznát nem veszi, a kötelességérettől áthatott tanár is természetszerűen csak annyi időt fog oktatási feladatainak szentelni, a mennyi múlhatatlan, többi idejét pedig tudományos kutatásra és irodalmi tevékenységre fogja fordítani.

valamint hogy ez mindig tapasztalható épen azoknál, a kiknek szakuk mivoltánál fogva kevés a hallgatójuk és a kiknek irodalmi tevékenységük viszonylag több előnyt nyújt. Megjegyezzük, hogy irodalmi működés alatt itt nem a tankönyvgyártást, hanem az önálló becsű munkásságot értjük. Azon visszaélésnek, a mely az óraszám túlságos kiterjedéséből s a hallgatásnak vizsgák útján való kikényszerítéséből áll – s mely egyébiránt eddig is tényleg csekély mértékben fordult csak elő, – minden körülmények közt könnyen elejét vehetni. A köteles óraszámnak minimumban megállapítása, az azonos tárgyú párhuzamos előadások egy időben tartásának kötelessége már ma is életbeléptetvék épen a tanári karok kezdeménye folytán. A vizsgák által való befolyásolás elmarad, mihelyt a szigorlatok merőben egyetemi jellegű elméleti értékkel bírnak, az államvizsgák függetlenül szervezvék, az alapvizsgák írásbeliekké alakítvák át. További célszerű intézkedés ez irányban volna az, hogy minden tanár főtárgyából csekélyebb óraszámú, nem kötelezett, a szaknak csupán egy részletére vonatkozó és behatóbb külön előadásokat is tartson, a mi különben többnyire tényleg ma is megtörténik.

Hogy a leczképzérendszer mellett nem egy, igen érdemes, szakmájával komolyan foglalkozó tanár kellő díjazás nélkül maradhat, kétségbe nem vonható; de ez nem áll összefüggésben a rendszerrel magával, mert mi sem akadályozza a tanügyi kormányzatot, hogy épen ezen tanári állások magasabb törzsfizetéssel láttassanak el. Hiszen ha az akadályt a tanári fizetések egyenlőségének vélt szüksége képezi, úgy az csak látszólagos. Valóban, gyakorlatilag az, hogy minden tanári állás egy-

forma törzsfizetéssel vagy egyforma jövedelemmel járjon, nem csak nem kívánatos, de észszerűtlen, és sem Angliában, sem Németországban nem szerepel elismert elvként. Szembetűnő ugyanis, hogy a különböző szakbéli tanárok körülményei és feladatai nagy mértékben eltérők. Az orvostanárok – azokon kívül, a kik az elméleti tudományokkal foglalkoznak, – egyszersmind gyakorló orvosok; a bölcséleti kár számos tanára a karban tartott előadásokon kívül másutt is, a tanárképző intézetben, oktat és ezért fizetést nyer; ismét mások egyéb, szintén tudományos, de hasonlóképen külön díjazott állásokat foglalhatnak el; némelyek szakuknál fogva anyagilag is gyümölcsöző általános irodalmi tevékenységet fejthetnek ki. Sokfélék továbbá az életpályák közül, a melyekre a különböző tanárok előképeznek, az olyanok, a melyekre maguk is átléphetnek, a melyeken ugyanazon vagy csekélyebb munkával magasabb állásra vagy jövedelemre is juthatnak. Mindezen okok a tanári fizetések mesterséges egyenlősítését vagy egyenlőknek tartását czélszerűtlennek tüntetik fel, sőt a mellett szólnak, hogy a tanári állások szervezésénél már e viszonyok figyelembevételével különböző fokú díjazások állapíttassanak meg. Csak annak nem szabad semmi esetre sem bekövetkezni, hogy a tanári működés alatt e díjazás megváltoztatása, felemelése vagy csökkentése bárkinek egyéni tetszésétől vagy befolyásától függjön; ez valóban megsemmisítené a tanszabadság legegységibb feltételeit, igazságos keresztülvitélének semminemű záloga nem volna nyerhető, annál kevésbé, mivel a tanári, ügy tudományos, mint oktatási működés beható és sikeres volta külső jelekből alig ítélhető meg, s így egyéni irányadó méltatásnak egyáltalán

nem képezheti tárgyát. Oly felelősséggel terhelné az ily intézkedések elvállalása a ministert, a melyet parlamentararis kormányzati rendszer mellett nemcsak erkölcsileg, hanem jogilag sem viselhetne el.

Az ifjúság által fizetendő díjakat sem lehet minden karban egyenlősíteni, mert e részben is eltérők a körülmények. A ki laboratóriumot látogat, a ki személyes gyakorlati útmutatásra szorulva, órákon át veszi igénybe a tanár idejét, mint ahogy ez a természettudományi szakoknál múlhatatlanul előfordul, igazságos, hogy ezért külön fizessen. Az ifjú, a ki, mivel életviszonyai megengedik, több irányban foglalkozik, és szoros kötelességén túl többet hallgat, ezt komoly megfontolással és helyesen akkor fogja tenni, ha ezért többet tartozik fizetni. A leczkepezrendszernek eltörlése esetén a magántanári díjazás egyáltalán nem utalható át a hallgatóságra, mert hallgató, ha a magántanári leczkék után külön díjjal tartozik, aligha fog akadni; az ifjúság által fizetendő leczkepeznek más szempontokból való rendezését pedig a leczkepezrendszer nem hátráltatja, mihelyt kimondatik az, hogy az előadások díjazására csupán a jelenlegi mérvben fordítandók a tandíjak.

A mi pedig a leczkepezrendszernek az ifjúság és a tanár közti viszonyra való befolyását illeti, tévedés azt hinni, hogy erkölcstelenítő hatása van, mivel a hallgatók úgy vélekedhetnek, hogy ők is fizetik a tanárt kötelessége teljesítéséért. Ezen érzület, bármily alakban de mindig meg lesz, hacsak nem ingyenes az egyetemi oktatás. Másrészt ma egyáltalán nem áll, hogy kevesebbre becsüljük a társadalomban azt, kinek szolgálatai fizetésben részesülnek; ellenkezőleg, korunkban, minél

előbbre haladott valamely nép, annál általánosabb a meggyőződés, hogy a jól díjazott munka a sikeresebb, s hogy az ingyenszolgálatot azok, a kik nem érzik, hogy részükről is áldozatot igényel, csekélyebbre hajlandók tartani. Egyébiránt e részben a német egyetemek eljárása nyújtja a legtanulságosabb példát. Ott nem a tandíj alóli felmentés dívik, hanem a tandíj fizetésének elhalasztása bizonytalan időre, addig, míg a hallgató majd pályáján olyan állásra tesz szert, hogy megfizetheti; s a tapasztalat mutatja, hogy a legritkább eset az, hogy az ily elhalasztott tandíj utóbb minden felszólítás nélkül meg ne téríttessék.

A leczkepengzrendszernek tehát vajmi kevés az önmagában rejlő baja; s minden hátrány, mely a leczkepengzrendszer mellett létezik, megmarad a leczkepengzek összesítése, s a tanári kar tagjai közt hallgatóik számától eltekintve való felosztása esetében is, csak-hogy ily terv keresztülvitele mellett még új hátrányok járulnának az eddigiekhez. Merőben óraszám szerint szintén igen helytelen volna a felosztás; hiszen nem kívánatos, hogy a tanárok átlag nagyon számos órára terjedő előadásokat tartsanak. Egyéb tárgyi mérték pedig egyáltalán fel nem lelhető, ha csak a fizetések egyenlősítésének eszméjéhez nem akarunk térni, a melynek észszerű alapja semmi, ellenindoka számos.

Ha a leczkepengzrendszer eltöröltetik, a végleges rendezés és nem az átmenet szempontjából, – a mely valóban mellékes, – gyakorlatilag nem marad más mód, mint a jelenlegieknél tetemesen magasabb és a különböző tanári állások különleges viszonyait tekintetbe vevő törzsfizetések rendszeresítése, a mely esetben azonban egyáltalán nem szabad merőben a hivatalnoki

szolgálat hasonlatosságára eljárni, sem szem elől téveszteni azt, hogy a tanári állásra aránylag korán emelkednek ugyan az arra hivatottak, de hogy az előtt, a ki egyszer elfoglalta, e pályáján további előmenetelre alkalom nem nyílik, s nem is kívánatos, hogy legyen. A változtatás az államra okvetlenül nagyobb pénzügyi terhet fog róni az eddiginél; váljon megfelelő előnnyel-e a tanügy részére, még bizonyára sokáig eldöntetlen marad.

Külömben az, hogy a tanári díjazás egy, vagy más alakban történik-e, nem lényeges az egyetemi oktatás javítására. A mi fontos, az: biztosítani, hogy a jövőre is, sőt az eddiginél nagyobb mértékben, lehetőleg elsőrendű erők nyeressenek az egyetemi tanszékekre, s hogy az egyetemi tanári pályát ne tekintsék az országban olyannak, mint a melyre elég, ha azok törekszenek, a kiknek megfelelő gyakorlati pályán munkásságuk hasonló vagy nagyobb gyümölcsötetésére tér nem nyílnék. Ennek elérése számos társadalmi körülménytől is függ, de függ mindenekelőtt a kormányzat tapintatos eljárásától és attól, hogy a közönség és a tanári pályára készülők egyaránt meg legyenek győződve a tanári hivatásnak nem csak elméleti magasztosságáról, hanem gyakorlati elismertetéséről is.